

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 70., BR. 2. – 3., 41. – 120., ZAGREB, TRAVANJ – LIPANJ 2023.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

HRVATSKI JEZIK U NORMAMA MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE ZA NORMIZACIJU

Mario Grčević

Uvod

Hrvatski jezik i njegova narječja postali su u veljači i ožujku 2023. na mrežnoj enciklopediji Wikipediji neočekivano kamenom spoticanja. Na englesko-jezičnoj Wikipediji urednici i autori razilaze se oko toga je li čakavština („Chakavian“) „jezik“ ili „dijalekt“ pa ju ovisno o tom dana 5. ožujka 2023. opisuju kao „južnoslavenski jezik u uporabi u Hrvatskoj“ ili kao „južnoslavenski dijalekt hrvatskoga jezika“. Srpska Wikipedija navodi pod natuknicom „Чакавско наречје“ da je to „jezik ili narečje hrvatskoga jezika“, a srpskohrvatska Wikipedija piše da je „čakavski“ „jezik ili narječje govoreno na području današnje Hrvatske“. Prema talijanskoj Wikipediji čakavština je („Lingua ciacava“) „jedan jezik kojim se govori u Hrvatskoj“. S druge strane, na ruskoj i ukrajinskoj Wikipediji ona je („Чакавское наречие“, „Чакавське нарiччя“) uz kajkavsko i štokavsko narječje i dalje samo jedno od „triju narječja hrvatskoga jezika“, dakle, ono što se donedavno činilo neupitnim barem na hrvatskoj Wikipediji. Nepotreban i ni u čem utemeljen prijedor prenio se s engleske Wikipedije i na hrvatsku Wikipediju pa se njezin članak na temu „Čakavsko narječje“ 5. ožujka 2023. otvara riječima „Čakavsko narječje ili čakavski jezik...“ Srpskohrvatska Wikipedija tumači zašto bi čakavski trebalo smatrati „jezikom“, a ne više „narječjem“ odnosno „dijalektom“:

„Po oficije[l]noj hrvatskoj lingvistici smatran je samo dijalektom, uz kajkavski i štokavski. Po međunarodnoj lingvistici čakavica se zbog male uzajamne razumljivosti sa štokavicom smatra južnoslovenskim jezikom, te od 2020. posjeduje vlastiti ISO 639-3 kod [ckm].“

Govoreći o „međunarodnoj lingvistici“, srpskohrvatska Wikipedija referira se na organizaciju SIL International sa sjedištem u Dallasu u Sjedinjenim Američkim Državama, koja je zadužena za evidenciju jezika i njihovih oznaka u normi Međunarodne organizacije za normizaciju ISO 639-3. SIL International dodijelio je 2020. čakavštini ISO oznaku *ckm* i status „zasebnoga“¹ slavenskoga jezika. Taj je čin u hrvatskoj javnosti ostao nezapažen sve do kraja siječnja 2023. godine,² a već u veljači postao je temom brojnih medijskih napisa i različitih reakcija.³ Predsjedništvo Matice hrvatske prihvatilo je na svojoj sjednici 24. veljače 2023. prijedlog Matičina Odjela za jezikoslovlje da se Matica hrvatska obrati nadležnim tijelima zbog neispravne evidencije i isključivanja hrvatskih idioma iz hrvatskoga jezika u normi ISO 639-3, a Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti prihvatila je 22. veljače 2023. „Izjavu Odbora za normu hrvatskoga standardnoga jezika povodom tobožnjeg ‘međunarodnog priznanja čakavskoga jezika’“.⁴ U izjavi se kaže:

„Čakavsko je narječje odavna priznato kao jedno od triju narječja hrvatskoga jezika i nikakva mu ‘međunarodnog priznanja’ ne treba niti ga može biti.“

Međutim, pozivajući se upravo na to tobožnje „međunarodno priznanje“ čakavštine, ogranak stranke SDP predao je u veljači prijedlog da se u Poreču osim hrvatskoga i talijanskoga kao treći službeni jezik uvede „čakavski“.⁵ Tamošnji lokalni političari na društvenim mrežama najavljuju da se isto planira učiniti i u nekim drugim

¹ Eng. *Individual language*, njem. *die Einzelsprache*. Pojam „zasebni jezik“ rabi se u jezikoslovlju najčešće tako da se njime obuhvaća splet tipološki bliskih idioma koji sociolingvistički tvore cjelinu i koji su u pravilu povezani ili natkrovljeni jednim standardnim jezikom. U normi ISO 639-4 pojam „jezik“ definira se kao „sustavna uporaba zvukova, znakova, simbola ili znakova za izražavanje ili prenošenje značenja ili poruke između ljudi“, a „zasebni jezik“ kao „jezik koji se izrazito razlikuje od drugog jezika“. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:639:-4:ed-1:v1:en:term:3.6>

² <https://www.rijekadanas.com/cakavski-sluzbeno-priznat-kao-jezik/>

³ Usp. npr. tekstove na ovim poveznicama:

<https://www.nacional.hr/hrvatski-paradoks-cakavica-postala-zaseban-svjetski-jezik/>

<https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/s-mora-i-kraja/stigla-vijest-da-je-cakavski-sluzbeno-priznat-kao-jezik-dalmatinci-slave-no-lingvistica-spusta-balun-taj-izbor-1261468>

<https://hrvatskonebo.org/2023/02/23/m-m-letica-kako-objasniti-diletantima-da-cakavski-nije-jezik-nego-narjecje-hrvatskoga-jezika/>

<https://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/hhitrec/41202-h-hitrec-76.html>

<https://www.hkv.hr/kultura/jezik/41151-viktor-matic-sdp-hrvatskim-jezikom-protiv-hrvatskoga-jezika.html>

⁴ https://www.info.hazu.hr/wp-content/uploads/2023/02/Izjava-HAZU_22-veljace-2023.pdf

⁵ <https://www.istra24.hr/kultura/vijecnik-poreckog-sdp-a-predlaze-uvodenje-trojzicnosti-aleksandar-kovac-zasto-ne-bismo-koristili-i-cakavski-jezik-kad-je-vec-medunarodno-priznat>
Sve mrežne poveznice koje se ovdje donose, bile su aktualne barem do 5. ožujka 2023.

jedinicama lokalne samouprave u Istri, a potom i na razini cijele Istarske županije. Uvođenje „čakavskoga jezika“ kao službenoga pokušava se provesti prema obrascu prema kojemu je „bunjevački jezik“ u Subotici 2021. godine uveden kao službeni uz srpski, mađarski i hrvatski.

Budući da se politička opcija koja stoji iza prijedloga o „čakavskom jeziku“ kao službenom u Poreču do sada nije isticala zalaganjem za čakavštinu, nego samo zalaganjem za širenje talijanskoga jezika u Istri, nerijetko u sivoj zakonskoj zoni ili izvan zakonskih okvira Republike Hrvatske,⁶ čini se da je njezino najnovije djelovanje vezano uz čakavštinu također u službi kulturno-jezične destabilizacije i potiskivanja hrvatskoga standardnoga jezika. Sličnih pokušaja, neuspjelih, bilo je i na sjeverozapadu Hrvatske. I oni su povezani s djelatnošću SIL Internationala i njegovom evidencijom ISO oznaka.

U ovom se radu⁷ istražuje djelovanje SIL Internationala i njegov pristup hrvatskomu jeziku. Cilj je utvrditi problematične točke i podastrijeti znanstveno utemeljene poboljšice. U radu se ne postavlja pitanje je li djelovanje SIL Internationala rezultat nesnalazjenja i slučajnosti ili je možda riječ o planskom djelovanju kojim se želi po-spješiti neko novo geopolitičko preslagivanje na našem dijelu europskoga zemljovida.

Međunarodna organizacija za normizaciju (ISO)

U sustavu Međunarodne organizacije za normizaciju (eng. *International Organization for Standardization*: ISO)⁸ oznake jezikâ i njihova imena definiraju se u normama niza ISO 639. Taj se niz danas sastoji od pet dijelova (ISO 639: 1 – 5)⁹. Za jezične oznake u normi ISO 639-1 zadužen je Infoterm (eng. *International Information Center for Terminology*),¹⁰ organizacija kojoj je osnivač UNESCO. Za ISO 639-2 zaduženo je registracijsko tijelo Kongresne knjižnice u Washingtonu (eng. *Library of Congress, Registration Authority*),¹¹ a za ISO 639-3 zadužen je SIL

⁶ Ona je nerijetko tražila poznavanje talijanskoga jezika i ondje gdje to nema nikakva smisla (čak i u natječajima za radna mjesta kao što su pomoćnici na smetlarskim vozilima); bilo je slučajeva da se talijanska etničnost određivala kao uvjet za zapošljavanje na pojedinim radnim mjestima i da su se plakati u javnom prostoru ispisivali samo na talijanskom jeziku, dok se s druge strane hrvatski toponimi službeno ispisuju uvijek dvojezično, bez obzira na to je li riječ o hrvatskom ili dvojezičnom izražavanju.

⁷ Ovaj je rad nastao na temelju razgovora s Markom Curačem koji je objavljen pod naslovom „Što stoji iza prijedloga esdepeovskih političara o proglašenju čakavice službenim jezikom?“ 1. ožujka 2023. na portalu Hrvatskoga kulturnoga vijeća:

<https://www.hkv.hr/razgovori/41250-razgovor-s-prof-dr-sc-marijem-grcevicem-o-hrvatskom-jeziku-u-normama-medunarodne-organizacije-za-normizaciju-iso-i-djelovanju-organizacije-sil-international.html>. Zahvaljujem glavnoj urednici časopisa Jezika Sandi Ham na poticaju da se razgovor pretvori u članak i da se objavi u časopisu Jezik.

⁸ <https://www.iso.org/home.html>

⁹ <https://www.iso.org/iso-639-language-codes.html>

¹⁰ <http://www.infoterm.info/>; https://iso639-3.sil.org/code_tables/639/data

¹¹ <https://www.loc.gov/standards/iso639-2/>

International iz Dallasa u Teksasu, poznat i kao *Summer Institute of Linguistics*.¹² SIL International je kršćanska (evangelička) neprofitna organizacija s misionarskom poviješću kojoj je dugogodišnji predsjednik od 1942. do 1979. bio poznati američki jezikoslovac i antropolog Kenneth Lee Pike (1912. – 2000.).

Popis jezika i njihovih oznaka u ISO 639-1 načinjen je za uporabu u računalnim sustavima i aplikacijama, a popis u ISO 639-2 za uporabu poglavito u knjižnicama i njihovim djelatnostima. ISO 639-1 imao je 2021. na popisu 183 jezika, a ISO 639-2 478 jezika.¹³ ISO 639-1 i ISO 639-2 usredotočeni su na najvažnije ili u pojedinim državama službeno priznate jezike. ISO 639-1 ima dvoslovne jezične oznake (npr. *hr* za hrvatski), a ISO 639-2 troslovne (npr. *hrv* za hrvatski). Norma ISO 639-3 služi se također troslovnim oznakama. Ona je uspostavljena 2007. godine. Cilj joj je popisati što veći broj jezika, uključujući slabo poznate i ugrožene jezike kojima prijeti izumiranje. Upravo je to bio jedan od razloga zbog kojega je nadležnost za upis jezika i njihovih oznaka u ISO 639-3 dodijeljena organizaciji SIL International. Ona od 1951. izdaje publikaciju *Ethnologue* s popisom jezika na kojem se nalaze i službeno nepriznati i slabo poznati domorodački jezici.

SIL International zauzima se za zaštitu ugroženih jezika i njihovih govornika. Popis jezika iz *Ethnologuea*, zajedno s onim u ISO 639-2, postao je temeljem za popis jezika u ISO 639-3. Broj jezika u ISO 639-3 stoga je znatno veći od broja jezika u ISO 639-2, a stalno se dopunjuje sukladno zahtjevima koje teoretski (za razliku od norma 639-1 i 639-2) može podnijeti svatko. Pri tom je nerazumljivo zašto se SIL International za popisivanje njemu nepoznatih slavenskih jezika za potrebe norme ISO 639-3 ne služi znanstvenom literaturom kao što je npr. Uvod u slavenske jezike Petera Rehdera (hrvatsko izdanje tiskano je 2011.), nego stvari prepušta svojevrsnoj slučajnosti, tj. dobroj volji i znanju svojih korisnika. U tablicama za prijavu novih jezika u normi ISO 639-3 predviđen je među ostalim upis izumrlih jezika, jezika bez pismenosti, jezika potvrđenih samo u pisanom obliku, povijesnih (književnih) jezika, umjetno konstruiranih jezika i tzv. makrojezika.

Norma ISO 639-5 uspostavljena je 2008. i definira troslovne oznake za jezične skupine i porodice (npr. *bat* za „baltički jezici“ itd.).¹⁴

Norma ISO 639-4 donesena je 2010. godine i posvećena je pravilima za implementaciju i hijerarhizaciju jezičnih oznaka.¹⁵ Cijeli sustav podlozan je redovitim revizijama i donošenju novih norma na temelju prethodnih.

Trenutačno se izrađuje nova norma koja će zamijeniti postojeće norme ISO 639: 1 – 5 (ISO/FDIS 639).¹⁶ Na tom poslu radi terminološki odbor ISO/TC 37/SC 2 koji

¹² https://www.iso.org/maintenance_agencies.html; <https://www.sil.org/>; https://en.wikipedia.org/wiki/SIL_International

¹³ <https://www.sil.org/about/news/iso-639-3-language-codes-released-sil-registration-authority>

¹⁴ <https://www.loc.gov/standards/iso639-5/id.php>

¹⁵ <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:639:-4:ed-1:v1:en>

¹⁶ <https://www.iso.org/standard/74575.html>

ima 34 aktivna člana. Voditelji dviju nama ključnih radnih skupina toga odbora jesu japanolog, komunikolog i dugogodišnji predsjednik Infoterma Christian Galinski, Microsoftov informatičar i jezikoslovac Peter Constable,¹⁷ kojega je lingvistička karijera vezana ponajprije uz SIL International i uz međunarodni sustav znakova unikod, i poredbeni jezikoslovac specijaliziran za istraživanje slabo poznatih jezika Sebastian Drude. U opisu SIL Internationala iz 2007. može se razaznati očekivanje da popis jezika u ISO 639-3 postane okosnicom jezičnoga dijela ISO sustava.¹⁸

Republika Hrvatska članica je Međunarodne organizacije za normizaciju. U tijelima ISO-a predstavlja ju Hrvatski zavod za norme¹⁹ koji je od 2006. član Infoterma. Hrvatski zavod za norme aktivni je član odbora ISO/TC 37/SC 2.²⁰ Prema Zakonu o normizaciji (NN 80/13, čl. 12., st. 5.) međunarodni ugovori obvezuju Republiku Hrvatsku pri izradi hrvatskih norma uzimati u obzir međunarodne norme, europske norme i nacionalne norme drugih država.²¹ Hrvatski zavod za norme vezano uz hrvatski jezik usko surađuje s Institutom za hrvatski jezik i jezikoslovlje s kojim je potpisao Ugovor o suradnji na području tehničkoga nazivlja 20. prosinca 2010.²²

Cijeli ISO sustav zadire u mnoge pore društvenoga života i na prvi pogled izgleda kao neprofitan i sadržajno javno i besplatno dostupan. Međutim, norma ISO 639-4 napisana je na 28 stranica i dostupna je na mreži u PDF-u, no cijena joj je 145 švicarskih franaka. Izdanje na papiru ima istu cijenu.²³ Norma ISO 639-1, koja ima 37 stranica, stoji 166 švicarskih franaka.²⁴ ISO norme prihvaćene kao hrvatske norme (HRN) u pravilu su znatno povoljnije.

Hrvatski jezik u sustavu ISO

Prva međunarodna norma za oznake jezika donesena je 1988. (ISO 639). U njoj se kao posebni jezici navode hrvatski (*hr*), srpski (*sr*) i srpsko-hrvatski (*sh*) (Zima, 2008.: 14).²⁵ Dakle, hrvatski jezik je u ISO norme uveden još za vrijeme komunističke Jugoslavije. To vjerojatno treba zahvaliti lobiranju hrvatske političke

¹⁷ <https://www.unicode.org/iuc/iuc20/b033.html>

¹⁸ <https://www.sil.org/about/news/iso-639-3-language-codes-released-sil-registration-authority>

¹⁹ <https://www.hzn.hr/>

²⁰ <https://www.iso.org/committee/48124.html>

²¹ U Zakonu o normizaciji kaže se u čl. 8., st. 3. ovako: „Poslove iz stavka 1. ovoga članka hrvatsko normirno tijelo obavljat će u skladu s pravilima europskih normizacijskih tijela“.

²² <https://www.hzn.hr/UserDocsImages/izvjestaji/GI2010.pdf>, str. 26.

²³ <https://www.iso.org/standard/39535.html>

²⁴ <https://www.iso.org/standard/22109.html>

²⁵ Zima, Snježana, 2008., „Kako je *scr* postao *hrv*?“. HZN glasilo: Službeno glasilo Hrvatskoga zavoda za norme 4., 13. – 18. <http://www.hzn.hr/pdf/HZNglas608.pdf>. Zahvaljujem kolegi Ivi Pavlu Jazbecu na tom što me je upozorio na taj članak gospođe Snježane Zime, a također i na drugim korisnim primjedbama kojima je popratio moj razgovor s gospodinom Markom Curaćem. Na korisnim primjedbama zahvaljujem i kolegici Nataši Bašić. Gospodinu Igoru Božičeviću, ravnatelju Hrvatskoga zavoda za norme, zahvaljujem na tom što mi je omogućio pristup normama HRN ISO 639: 1 – 5 (2010.).

emigracije koja je 80-ih godina na sveučilištima u Australiji i Kanadi pokretala katedre hrvatskoga jezika. U to se doba u Hrvatskoj vodila borba oko toga smije li se u Ustavu Socijalističke Republike Hrvatske rabiti pojam „hrvatski književni jezik“, a JUS (Jugoslavenski standard) je donosio norme u kojima se rabe isključivo nazivi *hrvatskosrpski* i *srpskohrvatski*, a ne *hrvatski* i *srpski*.²⁶

Godine 1998. donesena je norma ISO 639-2/T s oznakama *hrv* za hrvatski i *srp* za srpski (terminološke oznake) te ISO 639-2/B s oznakama *scr* za hrvatski i *scc* za srpski (bibliografske oznake). U objema inačicama te norme nema „srpsko-hrvatsko-ga“. Oznake *scr* i *scc* preuzete su iz starijih knjižničarskih oznaka/kratice u kojima su do 1998. značile „Serbo-Croatian Roman“ (*scr*) i „Serbo-Croatian Cyrillic“ (*scc*). Njihovim uvođenjem u ISO 639-2/B omogućena je 1998. njihova daljnja uporaba u knjižničarskom sustavu, no s promijenjenim značenjem. Od 1998. sve su se publikacije na srpskom, ako su bile tiskane latinicom, u knjižnicama diljem svijeta bilježile kao publikacije pisane „hrvatskim jezikom“ (jer je staroj knjižničarskoj oznaci *scr* – „Serbo-Croatian Roman“ – ISO normom iz 1998. dodijeljen jezik „hrvatski“). Za Srbiju i evidenciju knjiga na srpskom jeziku time je nastao velik problem u međunarodnom okružju. U tada zadanim političkim okolnostima, koje su vrhunac doživjele NATO-ovim bombardiranjem Srbije 1999. godine, Srbija ga sama u Washingtonu nije mogla riješiti. Međutim, novonastalim stanjem nije bila zadovoljna ni Hrvatska, među ostalim zato što su se publikacije na hrvatskom i na latiničnom pismu i dalje označivale kraticom koja je do 1998. značila „Serbo-Croatian Roman“.

Pokušavajući spriječiti da 1998. u sustavu ISO dođe do uvođenja bibliografske oznake *scr* za hrvatski jezik, Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo²⁷ počeo je već 1993. – 1994. (na inicijativu gospođe Jasenke Zajec iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice) poduzimati niz aktivnosti (Zima, 2008.: 15.). Snježana Zima,²⁸ ključna sudionica i pokretačica tih aktivnosti, iscrpno opisuje put do pobjede bibliografske oznake *hrv* umjesto *scr*:

„Istovremeno, sve mjerodavne kulturne i visokoškolske ustanove u Hrvatskoj obaviještene su o akciji koja se poduzima, uključujući i Ministarstvo vanjskih poslova, a istaknuti stručnjaci za hrvatski jezik u zemlji i inozemstvu posebno su upozoreni na strane stručnjake koji su uključeni u rad ISO-ovih tehničkih tijela kao predstavnici nacionalnih normiranih tijela, aktivnih članova u tim tijelima. Predloženo je da svako tijelo poduzme korake u odgovarajućim međunarodnim tijelima u skladu sa svojim područjem djelovanja, a stručnjaci da upotrijebe svoje osobne kontakte za dodatni pritisak na međunarodnoj razini.

²⁶ <https://rzsm.org/images/stories/RZSM/JUS%20standardi/1-Svi%20preuzeti%20JUS%20standardi%20-29.06.2018..pdf>

²⁷ DZNM, 1992. – 2005., 2005. utemeljen je Hrvatski zavod za norme (HZN) koji preuzima poslove normizacije.

²⁸ Gospođa Snježana Zima tada je bila pomoćnica ravnatelja HZN-a za normizaciju. Na mrežnim stranicama HZN-a ona se naziva „doajenom hrvatske normizacije“ (<https://www.hzn.hr/default.aspx?id=260>).

DZNM je dodatno poduzeo ono što je jedino preostalo, u zadanom roku glasovao je PROTIV prihvaćanja navedenog nacrtu međunarodne norme ISO/DIS 639-2.

Iako se nitko u Hrvatskoj nije odazvao apelima DZNM-a i ništa nije poduzeto drugim putevima, što je bio pravi šok, dogodilo se da je upravo taj jedan negativan glas DZNM-a povećao postotak negativnih glasova preko granice koja je utvrđena pravilima ISO-a i krajem 1996. godine članovi su ISO-a obaviješteni o negativnom rezultatu glasovanja na nacrt ISO/DIS 639-2. Mislili smo da smo nešto postigli, da smo zaustavili donošenje međunarodne norme u koju je uključena neprihvatljiva oznaka za hrvatski jezik i dobili novu mogućnost za daljnju akciju.

No nakon toga, noćna mora se ipak nastavlja. Kao rezultat nekih nevidljivih poteza koji su se odvijali iza scene, krajem 1997. godine objavljeno je glasovanje o konačnom nacrtu norme ISO/FDIS 639-2 koji se, prema pravilima o javnosti i transparentnosti normizacijskog rada nije mogao ni pojaviti, jer je negativno glasovanje u ranijoj fazi (ISO/DIS) trebalo zaustaviti daljnji razvoj te norme. Ne vjerujući u to što se događa, ponovno smo se obratili svim odgovornim osobama u ISO-u i njegovim tijelima odgovornim za razvoj te norme s veoma odlučnim odbijanjem postupka koji je suprotan svim pravilima normizacije i odbijanjem oznake koja je tom normom predviđena za hrvatski jezik. Bez uspjeha!

Međunarodna norma ISO 639-2 objavljena je u studenome 1998. godine. Nikad nije prihvaćena u hrvatsku normizaciju.²⁹ Tijekom godina od odgovornih osoba iz ISO-a, kojima nismo prestajali iznositi svoje prigovore u svim prilikama koje su se ukazale, stizali su signali o tome da će se u novoj verziji norme voditi računa o prijedlogu DZNM-a, ali se to dosad nije dogodilo.

Novi koraci za izmjenu oznake hrvatskog jezika u međunarodnoj normi započeli su u veljači 2008. godine. Na prijedlog gospodina Sretena Ugričića, direktora Nacionalne biblioteke Srbije, gospodin Tihomil Maštrović, ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice Republike Hrvatske, sazvao je u Zagrebu sastanak predstavnika nacionalnih knjižnica i nacionalnih normiranih tijela obje države koja su mjerodavna za pitanje oznake jezika, radi dogovora o zajedničkoj akciji za rješavanje problema oznaka za hrvatski i srpski jezik za bibliografsku uporabu u međunarodnoj normi ISO 639-2:1998. Pripremljeno je zajedničko očitovanje direktora četiri ustanove, gospodina Ugričića iz Narodne biblioteke Srbije, gospodina Ivana Krstića, direktora Instituta za standardizaciju Srbije, gospodina Tihomila Maštrovića, ravnatelja Nacionalne i sveučilišne knjižnice Republike Hrvatske i gospodina Dragutina Funde, ravnatelja Hrvatskog zavoda za norme u kojemu je ponovno izložen problem i svi već ranije izneseni argumenti i zatražena izmjena oznaka za hrvatski i srpski jezik.

U travnju 2008. godine gospodin Ugričić posjećuje *Library of Congress, Registration Authority* za ISO 639-2 i uz usmeni osobni zahtjev predaje navedeni zajednički službeni zahtjev za izmjenu oznaka za hrvatski i srpski jezik. Taj je korak konačno polučio uspjeh i, kako je na početku rečeno, 17. lipnja 2008. godine na adresu četvorice direktora stigla je dugoočekivana vijest da je zajednička savjetodavna skupina *Joint Advisory Committee* odlučila prihvatiti oznake koje su bile predložene i koje su prihvatljive za obje države, *hrv* za hrvatski jezik i *srp* za srpski jezik, kao jedine oznake za ta dva jezika, za sve uporabe.“ (Zima, 2008.: 16. – 17., isticanje podcrtavanjem M. G.)

²⁹ Ta je norma postala hrvatskom normom 2010.!

„Srpsko-hrvatski“ u sustavu ISO i u sustavu norma Hrvatskoga zavoda za normizaciju

Godine 2002. donesena je kao tehnička revizija norme ISO 639 nova norma ISO 639-1 s dvoslovnim oznakama. U njoj se osim hrvatskoga i srpskoga i dalje evidentira jezik „srpskohrvatski“ („Serbo-Croatian“) s oznakom *sh* (Zima, 2008.: 14.). Međutim, prema popisu Kongresne knjižnice u Washingtonu od 21. prosinca 2017. među jezicima norme ISO 639-1 nema jezika „Serbo-Croatian“.³⁰ SIL International navodi pak da se „Serbo-Croatian“ nalazi u ISO 639-1, no s napomenom *deprecated* (zastarjelo, izvan uporabe).³¹ S druge strane, prema tražilici SIL Internationala koja obuhvaća ISO 639-1, 639-2 i 639-3³² proizlazi da glotonima „Serbo-Croatian“ nema u ISO 639-1, nego samo u normi ISO 639-3, za koju je nadležan SIL International. Ta razilaženja upućuju na to da je u nekoj ranoj reviziji norme ISO 639-1 „Serbo-Croatian“ stavljen izvan uporabe i da je kao takav u novijim revizijama (norme ISO 639-1) brisan s popisa jezika. Zbrku u praćenje toga procesa unosi informacija da je već 2000. na razini ISO 639 (reviziji norme iz 1988.) „Serbo-Croatian“ evidentiran s napomenom *deprecated*, dok s druge strane jedan službeni popis od 18. srpnja 2001.³³ glotonim „Serbo-Croatian“ navodi bez oznake *deprecated*. Više svjetla u tijek gubljenja glotonima „Serbo-Croatian“ iz norme ISO 639-1 može dati službeno izdanje norme ISO 639-1 u kojem su zabilježene promjene provedene u pojedinim revizijama. U hrvatskom izdanju te norme iz 2010. (HRN ISO 639-1) zabilježeno je samo prvotno stanje.

Napuštanje oznake *scr* u korist oznake *hrv* u ISO 639-2/B 2008. bio je važan događaj za međunarodno bibliotekarstvo. Međutim, on je u Hrvatskoj protumačen kao događaj koji treba slaviti kao „međunarodno priznanje“ hrvatskoga jezika. U slavljeničkoj atmosferi nije uočena činjenica da su ISO i SIL International 2007. godine „srpskohrvatskomu“ udahnuili novi život. Snježana Zima bila je jedina koja je pisala o tom:

„S obzirom na to da ta norma [ISO 639-3:2007] uvodi novi *macrolanguage code element hbs* za jezik koji se zove *Serbo-Croatian*, a koji obuhvaća tri posebna jezika: hrvatski (oznake: *hr*, *hrv*), bosanski (oznake: *bs*, *bos*) i srpski (oznake: *sr*, *srp*), njezinom je pojavom priča o međunarodnoj oznaci hrvatskoga jezika dobila novi neočekivani nastavak!“ (Zima, 2008.: 15.)

Snježana Zima upozoravala je na „srpsko-hrvatski makrojezik“ i na znanstvenom skupu „Hrvatski jezik – od politički nepriznatoga jezika do jednoga od službenih jezika Europske unije“ održanom u Podgori 20. do 22. svibnja 2010. godine.³⁴ Sudionici konferencije usvojili su po završetku konferencije „Podgorsku deklaraciju

³⁰ https://www.loc.gov/standards/iso639-2/php/code_list.php

³¹ <https://iso639-3.sil.org/code/hbs>

³² https://iso639-3.sil.org/code_tables/639/data

³³ <http://xml.coverpages.org/N071-PWD-639-lang-group-coding.pdf>

³⁴ Snježana Zima: Bitka za kraticu: kako je *scr* postao *hrv*, 2010.: http://31.45.242.218/Kratica_hrv.ppt.

o položaju i javnoj uporabi hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj i Europskoj uniji³⁵ u kojoj točka 7. glasi:

„Vladu RH i njezine pregovarače molimo i u ime uspomene na don Mihovila Pavlinovića i sve druge koji su u minulima stoljećima branili, obranili i razvijali hrvatski jezik da ni pod kakvim uvjetima, mogućim ucjenama i izgovorima ne pristanu da se praksa provođenja europske jezične politike u odnosu na slavenske narode jugoistočne Europe svede na uporabu jednog 'zajedničkog' ili 'svima razumljivoga nadjezika' koji se krije pod nakaradnom kraticom b/h/s.“

Oni koji su izvan toga surječja čuli poruku Snježane Zime, doživljavali su ju možda suvišnom, čak i štetnom jer da temu vraća unazad.³⁶ Da farsa bude veća, dok se s jedne strane u Hrvatskoj slavilo napuštanje oznake *scr* od strane Kongresne knjižnice u Washingtonu, tu je oznaku u prosincu 2010. godine u javnosti potpuno nezapaženo na prijedlog hrvatskoga odbora HZN/TO 37 Hrvatski zavod za norme proglasio dijelom hrvatske norme (HRN ISO 639-2). I danas aktualna hrvatska norma HRN ISO 639-2 navodi da hrvatski jezik ima dvije oznake: *scr* (ISO 639-2/B, *Bibliographic code*) i *hrv* (ISO 639-2/T, *Terminology code*)!

U normi HRN ISO 639-3:2010 (norma ISO 639-3 iz 2007.) nema popisa jezika ni njihovih oznaka, nego samo načela na temelju kojih je SIL International ustrojio svoju bazu i u nju 2007. godine uveo oznaku *hbs* i „srpsko-hrvatski“ makrojezik. Ta se načela opisuju ovako:

„U raznim dijelovima svijeta postoje skupine blisko povezanih jezičnih varijeteta koji se na temelju kriterija o kojima je riječ u 4.2.2 mogu smatrati zasebnim jezicima, no za koje je u određenim kontekstima ipak potreban zajednički jezični identitet. Tipične situacije u kojima se pojavljuje ta potreba uključuju sljedeće. [...] Postoji prijelazna sociolingvistička situacija u kojoj se podzajednice jedne jezične zajednice razilaze, stvarajući potrebu da se u neke svrhe prepoznaju različiti jezici, dok u druge svrhe još uvijek vrijedi jedinstveni zajednički identitet. Na primjer, u nekim kontekstima potrebno je razlikovati između bošnjačkoga, hrvatskoga i srpskoga jezika, no postoje drugi konteksti u kojima se te razlike ne mogu uočiti u jezičnim izvorima koji su u uporabi.“³⁷

Snježana Zima i Ljerka Flegar: Hrvatska normizacija i tehnička terminologija, CROLAB, 2011.
<http://31.45.242.218/pdf/NorTerZima.pdf>

³⁵ https://hr.wikisource.org/wiki/Podgorska_deklaracija_o_polo%C5%BEaju_i_javnoj_uporabi_hrvatskoga_jezika_u_Republici_Hrvatskoj_i_Europskoj_uniji

³⁶ Takvom je metodologijom ocijenjen moj članak „Poteškoće u priznavanju hrvatskoga jezika u inozemstvu“ (Jezik, 2008., god. 55., br. 5., str. 189. – 192.). Stjepan Babić ipak ga je objavio i popratio svojim člankom: Još o hrvatskome jeziku u Europskoj Uniji. Uz članak Marija Grčevića (Jezik, 2008., god. 55., br. 5., str. 193. – 195.).

³⁷ U izvorniku: „In various parts of the world, there are clusters of closely-related language varieties that, based on the criteria discussed in 4.2.2, can be considered individual languages, yet in certain usage contexts a single language identity for all is needed. Typical situations in which this need can occur include the following. ... There is a transitional socio-linguistic situation in which sub-communities of a single language community are diverging, creating a need for some purposes to recognize distinct languages while, for other purposes, a single common identity is still valid. For

SIL International priključio je 21. prosinca 2017. „srpsko-hrvatskomu“ makrojeziku³⁸ crnogorski (*cnr*) kao novi zasebni jezik (*individual language*).³⁹ Uz taj unos nema uobičajene popratne dokumentacije pa se ne zna tko je, kada i kojom argumentacijom predložio evidenciju crnogorskoga jezika. No zna se da prijašnji pokušaji uključivanja crnogorskoga u ISO sustav nisu bili uspješni. Slučajno ili ne, do uključivanja crnogorskoga došlo je nakon što je Crna Gora 2017. pristupila NATO-u.

Sve do 2023. godine, do događanja spomenutih u uvodu ovoga članka, šira kroatistička javnost nije znala da s evidencijom hrvatskoga jezika i njegovih idioma u sustavu ISO nešto dubinski nije u redu. Postavlja se pitanje kako je moguće da je Hrvatski zavod za norme 2010. u potpunoj tišini, pa čak u svojevrsnoj tajnosti, prihvatio norme ISO 639: 1 – 5 kao hrvatske norme. Podsjećam, Snježana Zima kao pomoćnica ravnatelja Hrvatskoga zavoda za norme pisala je 2008. kako međunarodna norma ISO 639-2 „nikad nije prihvaćena u hrvatsku normizaciju“, očigledno ne znajući da će ju Hrvatski zavod za norme odmah nakon njezina umirovljenja 2010. prihvatiti kao hrvatsku normu, zajedno s onom kojom se uvodi hrvatskomu jeziku nadređeni „srpsko-hrvatski“ makrojezik.

Do sredine ožujka 2023. godine na mrežnim stranicama Hrvatskoga zavoda za norme pisalo je kako međunarodni ugovori obvezuju Republiku Hrvatsku uzimati u obzir međunarodne norme pri izradbi hrvatskih norma i da ta obveza proizlazi iz Ugovora o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji.⁴⁰ Je li možda prihvaćanje spomenutih norma 2010. godine bilo uvjetovano kakvim međunarodnim pritiskom na tijela Republike Hrvatske? Ako jest, oboje se doista moralo provesti u tajnosti jer bi inače barem jezikoslovci okupljeni oko Stjepana Babića reagirali onako kako su reagirali i na druge slične nepodobštine vezane uz hrvatski jezik koje su dolazile iz tadašnjih međunarodnih struktura. Trud protiv hrvatske jezične samostalnosti u konačnici se nije isplatio jer je položaj hrvatskoga kao zasebnoga jezika ostao neupitan. Najnoviji pokazatelj da je tomu tako predstavlja otvaranje lektorata za hrvatski jezik i uspostava Croaticuma na Sveučilištu u Regensburgu u SR Njemačkoj.⁴¹

Širenjem SIL-ova glotonima „srpsko-hrvatski“ došlo bi do negativnih posljedica za položaj hrvatskoga jezika u inozemstvu i unazadilo bi u nekoj mjeri njegovu

instance, in some contexts, it is necessary to make a distinction between Bosnian, Croatian and Serbian languages, yet there are other contexts in which these distinctions are not discernable in language resources that are in use.“ poglavlje 4.2.3 Macrolanguages u HRN ISO 639-3:2010, str. 4. – 5.

³⁸ <https://iso639-3.sil.org/about/scope#Macrolanguages>

³⁹ <https://iso639-3.sil.org/code/hbs>

⁴⁰ <https://www.hzn.hr/default.aspx?id=22>. Ta je izjava sredinom ožujka promijenjena u ovu gramatički upitnu rečenicu: „Zakon o normizaciji (NN 80/2013) jedan je od pet osnovnih zakona u području tehničkog zakonodavstva, a prema obvezama Republike Hrvatske koje proizlaze iz Ugovora o pristupanju RH Europskoj uniji.“

⁴¹ <https://www.universitas-portal.hr/potpisan-akt-o-otvorenju-centra-za-njemacke-i-europske-studije-na-sveucilistu-u-zagrebu-i-osnivanju-croaticuma-na-sveucilistu-u-regensburgu/>

jezičnu samobitnost zbog koje je dobio posebnu oznaku u ISO 639-1 i 639-2. No Hrvati su pobijedili dvije protuhrvatske jezične politike u dvjema Jugoslavijama pa ne će prihvatiti ni odbačene jezičnopolitičke koncepte u novom ruhu u kojem se sada nude. SIL International trebao bi uzeti u obzir, kada je riječ o zaštiti ugroženih jezika, da je stoljetna hrvatska jezična samobitnost bila ugrožena konstruiranim serbokroatizmom i da SIL International svojim nelogičnim postupcima serbokroatizam ne bi trebao oživljavati ni podupirati. SIL International nije dobio mandat Međunarodne organizacije za normizaciju u tu svrhu.

SIL International i hrvatski jezik

Ovdje već spomenuti Peter Constable zajedno s Garyjem Simonsom iz SIL Internationala objavio je 2001. godine članak Mapping Between ISO 639 and the SIL Ethnologue⁴² u kojem se kaže da bi kulturološke razlike između Bošnjaka („Bosnian“), Hrvata i Srba mogle rezultirati jezičnom divergencijom u govoru i književnosti i da bi u tom slučaju u budućim izdanjima Ethnologuea mogli biti navedeni različiti jezici umjesto „srpsko-hrvatskoga“. Do toga je razdvajanja u Ethnologueu uskoro došlo, no ne zbog jezične divergencije na terenu niti zbog toga što bi u SIL Internationalu počeli čitati slavističku i kroatističku literaturu, nego zato što je SIL International dobio službeni poziv 2002. godine predložiti prošireni popis jezika za novu ISO normu. SIL International je kao buduće registracijsko tijelo zaduženo za normu ISO 639-3 morao preuzeti obvezu implementirati normu ISO 639-2 u normu ISO 639-3. To je, čini se, bio ključni razlog za razdvajanje „srpsko-hrvatskoga“ u Ethnologueu. Da SIL International istinski nije odustao od „srpsko-hrvatskoga“, pokazuje to što ga je prvom prilikom uveo kao makrojezik u ISO 639-3 i u svoju publikaciju Ethnologue. U Ethnologueu se stoga za hrvatski kaže da je to službeni državni jezik Hrvatske, da pripada indoeuropskoj jezičnoj porodici i da je član „srpsko-hrvatskoga makrojezika“.⁴³

Makrojezici

SIL International opisuje na mrežnim stranicama norme ISO 639-3 tri različita slučaja u kojima se upotrebljava pojam *makrojezik*.⁴⁴

- 1) slučaj arapskoga u kojem zajednička uporaba arapskoga standardnoga jezika u komunikaciji govornika različitih bliskih jezika dovodi do percepcije zajedničkoga jezičnoga identiteta u kojem je zajednički jezik ujedno čimbenik etno-religijskoga jedinstva,
- 2) slučaj kineskoga u kojem zajedničko pismo povezuje različite bliske jezike u jednu cjelinu,

⁴² <http://xml.coverpages.org/ISO6392-EthnologueRationale.pdf>

⁴³ <https://www.ethnologue.com/language/hrv/>

⁴⁴ <https://iso639-3.sil.org/about/scope#Macrolanguages> Te su formulacije više-manje preuzete iz same norme 639-3, usp. ovdje poglavlje „Srpsko-hrvatski“ u sustavu ISO i u sustavu norma Hrvatskoga zavoda za normizaciju.

- 3) slučaj prijelaznih sociolingvističkih situacija u kojima se podzajednice jedne jezične zajednice razilaze i stvaraju potrebu da im se idiomi u nekim situacijama prepoznaju kao različiti jezici. Tu se kao primjer navodi bošnjački („bosnian“), hrvatski i srpski.

Vrijedi spomenuti da je u ISO 639-3 mimo navedenih primjera kao makrojezik zabilježen norveški, a kao njegovi zasebni i živi jezici *nynorsk* i *bokmål* (riječ je o dvama standardnim norveškim jezicima). Iako je *bokmål* genetsko-lingvistički gledano danski, to se u ISO 639-3 ne izriče, nego se *bokmål* neovisno o podrijetlu i međusobnoj razumljivosti društvenojezično veže isključivo uz norveški. Za razliku od međusobno nerazumljivih kineskih jezika i arapskih jezika, koje SIL International spaja u makrojezike, on ne veže u makrojezik hindski⁴⁵ (Indija) i urdski⁴⁶ (Pakistan), iako je riječ o jezicima s identičnim gramatičkim ustrojem, no koji su kulturološki različito situirani. Za SIL International i tagaloški (tagalog)⁴⁷ i filipinski⁴⁸ također su dva zasebna jezika koji nemaju zajednički makrojezik, iako je standardni filipinski utemeljen upravo na tagaloškom jeziku.

U sklopu norme ISO 639-4⁴⁹ koja je donesena 2010. godine pojam makrojezik (*macrolanguage*) definiran je uz pojmove jezik (eng. *language*), zasebni jezik (*individual language*), dijalekt (*dialect*), jezična skupina (*language group*), jezična porodica (*language family*), jezična varijacija (*language variation*), jezična varijanta (*language variant*), standardna varijanta (*standard variant*), slovopis (*writing system*), pismo (*script*), pravopis (*orthography*), transkripcija (*transcription*), transliteracija (*transliteration*), pisani jezik (*written language*), govorni jezik (*spoken language*), živi jezik (*living language*), izumrli jezik (*extinct language*), drevni jezik (*ancient language*), povijesni jezik (*historical language*), prirodni jezik (*natural language*) i umjetni jezik (*artificial language*). Prema normi ISO 639-4 makrojezik je onaj jezik koji se u neke svrhe može dijeliti u dva ili više jezika. U nastavku teksta objasniti će se što to znači u našem slučaju.

Ako se pokušaju razumjeti kriteriji SIL Internationala za uspostavu pojedinih makrojezika i zašto SIL International kriterije od jezika do jezika različito primjenjuje, doći će se do zaključka da on nastupa obazrivo i da uzima u obzir kulturno-političke odnose jezičnih zajednica koji utječu i na same jezike. Međutim, u „srpsko-hrvatskom“ slučaju SIL International ide drugim putem. Pojedina narječja i podsustave hrvatskoga jezika proglašava zasebnim slavenskim jezicima, koji su navodno neovisni o hrvatskom, a hrvatski kao zasebni jezik reducira na štokavštinu suvremenoga hrvatskoga standarda te na taj način konstruira „srpsko-hrvatski makrojezik“ i potiče stvaranje „srpsko-hrvatskoga“ kao zasebnoga jezika. On, dakle, jezičnu stvarnost pokušava prilagoditi svojim predočbama, umjesto da svoje

⁴⁵ <https://iso639-3.sil.org/code/hin>

⁴⁶ <https://iso639-3.sil.org/code/urd>

⁴⁷ <https://iso639-3.sil.org/code/tgl>

⁴⁸ <https://iso639-3.sil.org/code/fil>

⁴⁹ <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:639:-4:ed-1:v1:en:term:3.6>

predočbe prilagodi jezičnoj stvarnosti. Iscrpnu slavističku i kroatističku literaturu o odnosu hrvatskoga i srpskoga SIL International pri tom zaobilazi.

Makrojezici koje je SIL International kategorijalno uveo 2007. godine u ISO 639-3, do sada nisu definirani posebnom normom s popisom pojedinih makrojezika. To će vjerojatno biti učinjeno u skorjoj budućnosti u normi koja je u pripremi i koja će zamijeniti dosadašnje norme 639: 1 – 5.

Idiomi hrvatskoga jezika u ISO 639-3

Kao jezici u ISO 639-3 navode se, osim hrvatskoga (*hrv*), moliškohrvatski odnosno moliškoslavenski jezik (*svm*), kajkavski književni jezik (*kjm*) i čakavski jezik (*ckm*). U bazi je najstariji hrvatski jer je automatizmom preuzet iz norme ISO 639-2. Moliškohrvatski, kajkavski i čakavski uvedeni su na temelju osobnih zahtjeva pojedinaca. Najprvo je uveden moliškohrvatski, kategorijalno na istoj razini na kojoj je i hrvatski (eng. *individual language, living language*)⁵⁰, iako se njime ograničeno govori, izuzev iseljeničkih oaza u Argentini i Australiji, još samo u dvama ili trima selima u Italiji (Kruč – Acquaviva Collecroce, Mundimitar – Montemitro i Filič – San Felice del Molise). Potom je uveden kajkavski književni jezik kao povijesni jezik, a zatim čakavski jezik, kategorijalno na istoj razini s hrvatskim jezikom. Postojanje gradišćanskohrvatskoga za sada se u ISO 639-3 ignorira.

Moliškohrvatski

Zahtjev za registraciju moliškohrvatskoga podnio je 6. ožujka 2012. njegov pročavatelj profesor Walter Breu.⁵¹ SIL International zahtjev mu je pozitivno recenzirao i prihvatio 23. siječnja 2013. Moliškohrvatskomu tom je prigodom dodijeljena oznaka *svm* i ime *slavomolisano*.⁵² U bazi se navodi da *slavomolisano* pripada porodici slavenskih jezika, no ne svrstava se u makrojezik „Serbo-Croatian“. Pod tim makrojezikom nema ni kajkavskoga ni čakavskoga. Stoga je očito da „Serbo-Croatian“ u ISO 639-3 nije apstraktni „srpsko-hrvatski“ ili „srednjojužnoslavenski“ „dijasistem“, kako ga je definirao Dalibor Brozović, nego da ondje predstavlja nešto drugo, vjerojatno zamišljeni sustav suvremenih štokavskih ili štokavski stiliziranih idioma povezanih međusobnom razumljivošću. Nepoznato je tko je, kada i kako točno definirao sadržaj pojma „Serbo-Croatian“.

Nakon što je SIL International od Waltera Breua 2012. godine saznao za postojanje moliškohrvatskoga odnosno moliškoslavenskoga jezika, uvrstio ga je ne samo u ISO 639-3, nego i u popis jezika u svojoj publikaciji *Ethnologue*. Prema opisu u *Ethnologueu* može se zaključiti da je moliškohrvatski (*slavomolisano*) izravni izdanak praslavenskoga jezika koji je niknuo na prostoru današnje Italije i koji

⁵⁰ <https://iso639-3.sil.org/code/svm>; <https://iso639-3.sil.org/request/2012-068>

⁵¹ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2012/2012-068.pdf

⁵² <https://iso639-3.sil.org/request/2012-068>

sami govornici zovu isključivo *na-našu*.⁵³ Istina je ponešto drukčija: na mrežnoj stranici Mundimitra moliški Hrvati sami sebe predstavljaju Hrvatima, a svoj jezik hrvatskim.⁵⁴ Moliškohrvatski potječe od arhaičnih hrvatskih štokavskih govora s čakavskim sastavnicama. Njegovi prvi nositelji bili su hrvatski iseljenici koji su u XV. stoljeću pobjegli pred Turcima pa nisu usvojili turcizme koji su se naknadno među Hrvatima proširili u velikom broju. Moliškohrvatski jezik stoljećima se razvijao u izolaciji od drugih hrvatskih govora, a pod utjecajem talijanskoga jezika. Talijanske su ga vlasti 90-ih godina, kada je već ušao u razdoblje odumiranja, uz suglasnost njegovih nositelja zaštitile kao autohtoni jezik pod hrvatskim imenom, o čemu svjedoče i dvojezične ploče u njihovim selima. Na njima se izrijeком spominje hrvatsko ime kao ime manjinske jezične zajednice (*minoranza linguistica croata*).

Walter Breu u svojem zahtjevu SIL Internationalu tvrdi da treba izbjeći podređivanje moliškoslavenskoga nekomu standardnomu jeziku srpsko-hrvatskoga makrojezika pa nadodaje „tj. hrvatskoga ili bošnjačkoga“ („bosnian“), iako znade da moliškoslavenski s jezikom Bošnjaka (koji su muslimani) nema dodirnih točaka i da je riječ o jeziku Hrvata katolika koji su pobjegli pred Turcima prije 500-tinjak godina. On tvrdi kako se samo čini da su govornici moliškoslavenskoga uključeni pod „hrvatski“ i da je to u suprotnosti jezičnoj stvarnosti i njihovoj izrazito talijanskoj samoidentifikaciji. Za Waltera Breua jezična je stvarnost takva kakva jest zato što „hrvatski“ sukladno predispozicijama SIL Internationala vezanih uz „srpsko-hrvatski“ makrojezik reducira na suvremeni hrvatski standardni jezik. Kao da je netko u XV. stoljeću mogao naučiti današnji hrvatski standardni jezik!

Walter Breu piše 2006. da se u Mundimitru u moliških Slavena relativno dobro prihvaća hrvatstvo koje propagira hrvatska strana, no da je narod u Acquavivi dosta rezerviran prema takvim zamislima.⁵⁵ Godine 2012. piše, već sam rekao, da u moliških Slavena prevladava izrazito talijanska samoidentifikacija, iz čega bi se moglo zaključiti da se otpor hrvatstvu javlja i u Mundimitru. Time se stvara dojam da „hrvatska strana“ moliškim Slavenima nameće hrvatsku samoidentifikaciju, možebitno u nekom dosluhu s talijanskim vlastima koje su njihov manjinski jezik, možda protiv njihove volje, zaštitile kao „hrvatski“. Da je riječ o iskrivljenom sagledavanju, utemeljenom na neopravdanim predrasudama i starim serbokroatističkim modelima, pokazuje među ostalim nogometna momčad „Hrvatski otok u Molisi“ sa sjedištem u Acquavivi, koju su tamošnji starosjedioci pod tim imenom osnovali 2010. godine:

⁵³ <https://www.ethnologue.com/language/svm/>

⁵⁴ „La lingua parlata locale è il croato“, <https://www.mundimitar.it/>

⁵⁵ <https://eeo.uni-klu.ac.at/wwwg.uni-klu.ac.at/eeo/Moliseslawisch.pdf>

Nogometna momčad „Hrvatski otok u Molisi“ („Isola Croata Del Molise“, 86030 Acquaviva Collecroce)⁵⁶

Da procjene Waltera Breua nisu ispravne, pokazuje i moliškoslavenska glazbeno-pjevačka skupina mladih Kroatantata, osnovana također 2010. godine. Nije se teško dosjetiti što u njezinu imenu znači „Kroat“. U podrubnici dajem poveznicu⁵⁷ na mrežne stranice s fotografijom Kroatantate snimljenom 2016. u Slovačkoj, gdje je Kroatantata kod tamošnjih gradišćanskih Hrvata nastupila na 28. Festivalu hrvatske kulture, svojom voljom, a ne pod prisilom „hrvatske propagande“. To je samo jedan od njezinih mnogobrojnih nastupa u sklopu događanja u organizaciji domovinske i iseljene Hrvatske.

Kada se sagledava slavenski dio identiteta moliških Hrvata, neopravdano je o njima govoriti samo kao o „Slavenima“ i „južnim Slavenima“, a glede njihova jezika govoriti prvenstveno o „moliškoslavenskom“, „južnoslavenskom“ i o „srpskohrvatskom“ i izbjegavati glotonim „hrvatski“. Pred njihovim hrvatskim identitetom oči se nisu morale zatvarati ni za vrijeme komunističke Jugoslavije, o čemu svjedoči dokumentarni film o moliškim Hrvatima „S one strane mora“ Bogdana Žižića iz 1967.⁵⁸ Danas oči ne treba zatvarati pred činjenicom da sami moliški slavenski starosjedioci svoju slavensku etničnost i jezičnost izjednačuju s hrvatskom i da je njihov jezik i od talijanskih vlasti priznat kao „hrvatski“. Nekorektno je nizati radove o moliškim Hrvatima i o njihovu jeziku i sustavno izbjegavati primjereno spomenuti te dvije temeljne informacije.

Slučajevi kao što je *slavomolisano* u bazi ISO 639-3 temelje se na krupnim propustima i isključuju tu bazu kao znanstveno relevantnu podlogu za izradbu općega popisa jezika.

⁵⁶ <https://www.tuttocampo.it/Molise/SecondaCategoria/GironeD/Squadra/IsolaCroataDelMolise/931534/Scheda;>

https://hr.wikipedia.org/wiki/ASD_Isola_Croata_del_Molise

⁵⁷ <https://volksgruppen.orf.at/v2/hrvati/stories/2940828/>

⁵⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=LaOr9Ya3KVo>

Kajkavština i čakavština

Mario Jembrih, po struci informatičar s adresom u Beču, došao je 2012. godine u Hrvatsku i pod imenom „Udruga Kajkavska renesansa“ pokušao potaknuti kulturnu revoluciju u sklopu koje bi se kajkavci formirali kao posebna etnička skupina s posebnim jezikom.⁵⁹ Međutim, projekt mu je propao pa se neobavljena posla vratio u Beč 2019. godine. Unatoč tomu i u novije vrijeme na mrežnim glasilima nastupa sa starih pozicija.⁶⁰

Jembrih je SIL Internationalu podnio u ime Kajkavske renesanse („Udruge za kulturnu raznolikost i održivi razvoj društva – Kajkavska renesansa“) dva zahtjeva vezana uz kajkavski. Prvi je zahtjev predao 2013. godine.⁶¹ Brojne formulacije i argumentacija govore da ga je napisao pod izravnim utjecajem Waltera Breua i njegova zahtjeva za upis moliškohrvatskoga jezika. Jembrihov zahtjev poduprle su četiri osobe, od kojih su trojica poznati hrvatski jezikoslovci, među njima Alojz Jembrih i Josip Silić. Oni su kao njegovi podupiratelji ujedno i supredlagatelji, no nije jasno u kojoj su mjeri bili upoznati sa svim dijelovima zahtjeva. Mario Jembrih u zahtjevu tvrdi da se kajkavski jezik službeno smatra dijalektom službenoga hrvatskoga jezika. U skladu s Walterom Breuom i predispozicijama SIL Internationala prikazuje da je to u suprotnosti s jezičnom stvarnosti. Naime, hrvatski, bošnjački („bosnian“) i srpski jezik imaju štokavsko narječje kao zajedničku osnovicu, a kajkavski da ne pripada štokavskoj skupini. Budući da su kajkavski i hrvatski slabo ili nikako međusobno razumljivi, kajkavski ne može biti dijalekt hrvatskoga jezika. Jembrih ne kaže ništa o tom kakav bi status u sklopu kajkavskoga jezika trebao imati npr. kajkavski govor

⁵⁹ Svoje osnovne teze predstavio je na portalu <https://kajkavski-jezik.eu/> („nešteri fakti“): „1. Kajkavski je originalni jezik Kajkavskoga naroda 2. Kajkavski narod se nahaja vu području kotero se denes imenuje ‘severna Hrvatska’ 3. Kajkavski jezik je bil književni jezik vse do sredine 19. stoletja na području srednjovekovne Kajkavske države 4. Kajkavskoga jezika korumpirani hrvatski establishment denes ne prizna za jezika 5. Če se denes spominate Kajkavski v Zagrebu, vekšina ljudja Vas nebu razmela, i pitali Vas budu jel ste z „Slovenije“ 6. Istina je da Kajkavci jesu originalno z Slovenja – Slovenskoga orsaga 7. Kajkavski književni jezik je mednarodno priznati. Njegov jezični ISO 639-3 kod je **kjv**. 8. Na Kajkavskom književnem jeziku ga je pono tiskaneh knjig od 16. do 19. stoletja v Nacionalnih Bibliotekaj Srednje Evrope, za razliku od mlajšega hrvatskoga štokavskoga jezika 9. Kajkavski narod se stoprav pred 150 let začel vučiti denešnjega novoštokavskega jezika Hrvatske. Od unda je prek jezične kolonizacije pono škode napravljeno Kajkavskom jeziku i narodu“. U nastavku teksta Jembrih ističe da je Stjepan Ivšić dokazao jedinstvo kajkavskoga jezika i njegovih dijalekata, a među suvremenici koji potvrđuju „realnost kajkavskoga jezika denes“ ističe Josipa Silića i Inoslava Beškera. Vezano uz autorstvo tekstova na portalu <https://kajkavski-jezik.eu/> piše da je „Mag. Mario Jembrih – voditelj projekta & ves tekst zvun gramatike“. Kako je Mario Jembrih u javnosti i u novije vrijeme nastupao u skladu s navedenim tezama, pokazuje se slikovnim materijalom u okviru razgovora koji je naveden u prvoj podrubnoj bilješci u ovom tekstu. U sklopu razgovora donosi se i slikovni materijal koji potvrđuje da je udruga „Kajkavska renesansa“ započela s radom 2012., a obustavila ga 2019., kada se Mario Jembrih vratio u Beč.

⁶⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=a1R1AlMiiiA>.

⁶¹ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2013/2013-018.pdf;
https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2013/2013-018_hkj.pdf

Bednje s obzirom na činjenicu da ga kajkavci izvan Bednje ne razumiju. Umjesto toga Jembrih tvrdi da je kajkavski jezik sličniji slovenskomu nego hrvatskomu jeziku. Vezano uz odnos kajkavskoga i slovenskoga jezika spominje bliske kulturne i književne veze između kajkavskoga jezika i prekmurskoga (dijalekta slovenskoga jezika) koji se govori u sjeveroistočnim susjednim područjima u Sloveniji i Mađarskoj. On smatra da je prekmurski leksički i gramatički bliži kajkavskom nego slovenskomu jeziku. Upravo zbog specifičnosti prekmurskoga dijalekta podnesen je SIL Internationalu 2011. godine zahtjev da se prekmurski prizna zasebnim jezikom. SIL International to je odbio, među ostalim zato što nisu podastrijeti dokazi o tom da prekmurski nije razumljiv govornicima ostalih dijalekata slovenskoga jezika. SIL International u odbijenici najozbiljnije piše da bi se zahtjev mogao ponovno razmotriti ako se pruže dodatni jezikoslovni dokazi.⁶² S obzirom na to nejasno je zašto Mario Jembrih uz pomoć svojih podupiratelja nije razradio svoju argumentaciju i zašto njoj dosljedno nije zatražio uključivanje barem prekmurskoga dijalekta slovenskoga jezika u kajkavski jezik, nego je ostao pri tvrdnji da su samo hrvatski kajkavci govornici kajkavskoga jezika. Poznato je da su susjedni krajevi u Sloveniji nominalno i jezično kroatizirani ponajprije iz hrvatskih kajkavskih, kajkavsko-čakavskih i ponešto čakavskih krajeva. Jembrih se vezano uz to mogao pozvati na knjigu slovenskoga povjesničara Borisa Goleca objavljenu 2012. godine pod naslovom „Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem. Po sledeh hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji“. U hrvatskom prijevodu knjiga je objavljena 2018. godine.

SIL International odbio je Jembrihov zahtjev.⁶³ Međutim, u odbijenici kaže da je zahtjev sadržajno opravdan jer se čini da doista postoje dijelovi kajkavskoga jezičnoga kontinuuma koji nisu razumljivi govornicima štokavskoga varijeteta koji je temelj hrvatskomu jeziku. No zbog trenutačnih ograničenja ISO norme nema načina na koji bi se mogao uvesti taj novi (kajkavski) jezik. Napominje se da je ISO 639-2 odlučio priznati jezike bošnjački („bosnian“), srpski i hrvatski na temelju nacionalnih (tj. državnih) granica, a ne jezičnih čimbenika. Oni zajedno čine makrojezik „srpsko-hrvatski“ (*hbs*). U kontradikciji s postavkom prema kojoj se hrvatski definira isključivo prema svojem štokavski stiliziranu standardnomu jeziku, SIL International iskazuje da nema načina da se kajkavski uvaži kao novi jezik unutar postojećega makrojezika jer da bi to značilo razdvajanje onoga što trenutno predstavlja hrvatski, a to bi pak obezvrijedilo dosadašnju uporabu oznake *hrv* u knjižničnim katalozima; uvažavanje kajkavskoga izvan „srpsko-hrvatskoga“ makrojezika ne rješava problem jer da je trenutna uporaba oznake *hrv* još uvijek nevažeća. Time zapravo priznaje da način na koji rabi oznaku *hrv* nema uporišta u

⁶² https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2011/2011-139.pdf

https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2011/2011-139_pkm.pdf

https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2011/CR_Comments_2011-139.pdf

⁶³ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2013/CR_Comments_2013-018.pdf

normi 639-2 i da vezano uz to vodi svoju jezičnu politiku. SIL International dodatno komentira, a to vrlo jasno, da svojom odbijenicom kriterij međusobne razumljivosti podređuju normi ISO 639-2 i da problem najprije treba riješiti na razini ISO 639-2, a tek potom u ISO 639-3.

Mario Jembrih bio je uporan pa je uz potporu petero podupiratelja 2014. godine podnio novi zahtjev i zatražio priznanje „kajkavskoga književnoga jezika“ na temelju njegove povijesne pisane uporabe.⁶⁴ Tomu je zahtjevu udovoljeno pa je SIL International 1. prosinca 2015. „kajkavskom književnom jeziku“ kao povijesnom književnom jeziku koji je postojao do XIX. stoljeća dodijelio ISO oznaku *kjv*.⁶⁵

Za razliku od kajkavštine, koju je SIL International oprezno priznao samo kao povijesni književni jezik, čakavštinu je uvrstio u ISO 639-3 kao zasebni živi slavenki jezik.⁶⁶ Upisana je 23. siječnja 2020. s oznakom *ckm* na prijedlog američkoga jezikoslovca Kirka Millera. Međutim, Miller je, formalno gledano, predložio uvođenje „čakavskoga književnoga jezika“ i u zahtjevu napisao, među ostalim, da je riječ o najstarijem obliku pisanoga hrvatskoga jezika.⁶⁷ To SIL International nije potaknulo na razmišljanje. On je umjesto toga sam i na svoju ruku zakoračio korak dalje i mimo Millerova zahtjeva učinio ono što je prethodno, pri odbacivanju prvoga Jembrihova zahtjeva, predstavio nemogućim. Time je u Hrvatskoj pokrenuo niz reakcija, od negativnih do pozitivnih. Na one pozitivne osvrnula se u mjesječniku Hrvatske matice iseljenika dijalektologinja i istraživačica hrvatskih iseljeničkih govora Sanja Vulić:

„Nije im važno što je već u 13. stoljeću u trojezičnom *Istarskom razvodu* kao jedan od jezika toga pravnoga dokumenta naveden *jazik hrvacki*, nije im važno što su se u 16. stoljeću u glagoljičkim tiskarama u Senju i Rijeci tiskale crkvene knjige na *jaziku hrvackom*, što se u to doba sv. Jeronim opisuje kao *kruna hrvackoga jezika*. Na taj se način besramno omalovažava i otac hrvatske književnosti Marko Marulić i njegovi *versi hrvacki* (hrvatski stihovi) kako ih sâm naziva. Omalovažavaju se i poznati književnici novijega doba. Sjetimo se da je naš Vladimir Nazor, koji je bio rodom s otoka Brača, svoj sonet naslovljen ‘Hrvatski jezik’ započeo stihovima: *U tebi sam vijek svoj proživio / Drevni i lijepi jeziče Hrvata / Rođen na morskome pragu tvojih vrata*. Završava stihovima: *Pa uzdignut nad zipkom i nad grobom / Da u tebi dišem i da živim s tobom / I onda kad me više biti neće*. Tako pjeva Nazor kojemu se sada, 74 nakon njegove smrti, oduzima njegov hrvatski jezik i proglašava nečim što se zove po upitno-odnosnoj zamjenici *ča* (koja se i ne izgovara svugdje isto: negdje je *ca*, negdje *co*, negdje *čo*, negdje *če*). Hoće li ti dični zamjeničari uskoro i sve te glasovne inačice proglasiti posebnim jezicima? Bilo bi smiješno da nije u nacionalnom smislu prežalosno, a u intelektualnom sramotno. Žalosno je što se i na državnoj razini odrješito ne reagira na to razaranje hrvatskoga nacionalnoga identiteta. Ignoriranje nije uvijek najbolje rješenje. Preostaje nam samo,

⁶⁴ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2014/2014-056.pdf

⁶⁵ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2014/2014-056_kjv.pdf

⁶⁶ <https://iso639-3.sil.org/code/ckm>

⁶⁷ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2019/2019-050_ckm.pdf

zajedno s dijalektnom pjesnikinjom Milenom Rakvin Mišlov, koja je bila rodom iz Kali na Dugom otoku, zaključiti:

Na muoru smo se rodili,

Is muorun živili,

Hrvuaski jazik

Vavik govorili

A sa' da niki ne znaju

Ča smo!?

Kie šporkarije!" (Matica, 2023., ožujak, str. 37.)⁶⁸

Uvrštavanje čakavskoga kao „zasebnoga“ slavenskoga jezika u ISO 639-3 govori nam da od SIL Internationala možemo svašta očekivati i da bi se on mogao nastaviti ponašati kao da smo neko manje poznato domorodačko pleme, a ne zajednica s visokoizgrađenom jezičnom svijesti koja u neprekinutu kontinuitetu već 1000 godina baštini hrvatsku pisanu riječ.

Kajkavski i čakavski narod?

Zamisao o kajkavskom narodu koju je Jembrih pokušao ostvariti uz pomoć SIL Internationala, mogla je pasti na pamet samo nekome tko ne pozna naše kajkavce. Kao da je nastala u nekoj bečkoj kancelariji gdje je netko pročitao na papiru napisano „kajkavsko narječje“ i dosjetio se pretvoriti ga u „kajkavski jezik“, očekujući da bi se tako mogla oblikovati neka ozbiljnija skupina ljudi koja bi zastupala ideju „kajkavskoga naroda“. Ta osoba (ili osobe) nije uzela u obzir da nikada u povijesti nije bila provedena homogenizacija govornika kajkavskih idioma u neku kajkavsku etničku ili političku zajednicu ili bilo koji drugi oblik društvene zajednice. Isto vrijedi i za čakavce. Naziv „kajkavski dijalekt“ ili „narječje“ kao i „čakavski dijalekt“ ili „narječje“ nastali su da bi se imenovali jezikoslovni apstraktni pojmovi i kao takvi su ušli u širu uporabu tek u XX. stoljeću. Kajkavci su, isto kao i čakavci, stoljećima bili i ostali nositelji hrvatske nacionalne misli i državotvorni Hrvati. Kada su prije oblikovanja suvremenih nacija u XIX. stoljeću pisali književnim jezikom kajkavske stilizacije, zvali su ga redovito hrvatskih imenom, a u njega su kao kontaktne sinonime redovito uključivali štokavske i čakavske istovrijednice. Naposljetku su oni sami, predvođeni ljudima kao što su bili Ljudevit Gaj i Janko Drašković, zbog hrvatskoga zajedništva napustili kajkavski književni jezik i prihvatili književni jezik štokavske stilizacije, no takve stilizacije da bude prihvatljiv i Hrvatima kajkavcima, čakavcima i štokavcima. Društvenopolitički preduvjeti za takav razvoj stvoreni su već prije djelovanja Ljudevita Gaja i Janka Draškovića pa se Jernej Kopitar već 1810. godine žali Josipu Dobrovskom da u „zagrebačkih teologa“ „općenito vlada predrasuda, da je dubrovački ilirski najpraviji slavenski jezik“ (Filologija, god. 53., str. 22.). Krajem druge polovice XIX. stoljeća prevladao je u hrvatskom jezikoslovlju

⁶⁸ <https://matis.hr/wp-content/uploads/2023/03/Matica-2023-3.pdf>

novoštokavski purizam, predvođen filološkom školom hrvatskih vukovaca. Hrvatski vukovci odbacili su kajkavštinu i čakavštinu jer su kao sastavnice isključivo hrvatskoga jezika ometale njihovo planirano jezično ujedinjenje sa Srbima. Srpski vukovci pak nisu prihvaćali hrvatsku štokavštinu, nego su nametali srpsku štokavštinu za budući zajednički jezik, koju hrvatski vukovci nisu prihvaćali kao svoju. Dakle, točno je da je jedan dio Hrvata krenuo u XIX. stoljeću u projekt stvaranja zajedničkoga književnoga (standardnoga) jezika sa Srbima, no isto je tako točno da se do cilja nikada nije stiglo i da je projekt definitivno propao.

Emski pogled na hrvatsku jezičnu zbilju

Negativan ili implicitno negativan stav prema kajkavštini imao je u XX. stoljeću podlogu i u zastarjelom jezikoslovnom postulatu: „Blago narodima koji gube dijalekte!“ (usp. Jezik, god. 13., br. 1., str. 5.). Međutim, takvi postulati i negativni stereotipi dubinski ipak nisu promijenili jezični osjećaj hrvatske jezične zajednice. To je postalo bjelodano 1966. godine kada je pokrenut Festival kajkavskih popevki u Krapini s deklariranim ciljem njegovanja žive riječi i melosa krajeva „u kojima se govori kajkavski“. Odaziv na Festival kajkavskih popevki srušio je sve dijalekato-regionalne okvire. Šibenčanin Vice Vukov mogao se stoga proslaviti divljenja dostojnim izvedbama kajkavskih pjesama kao što je Suza za zagorske brege,⁶⁹ a Dubrovački trubaduri kajkavskom nacionalnom uspješnicom Mi smo dečki kaj pijemo stoječki (1972.).⁷⁰ Zahvaljujući tada uspostavljenoj suradnji s nizom Dubrovčana poput pjevačke dive Tereze Kesovije, Luke Paljetka i Đele Jusića, a i drugih hrvatskih glazbenika nekajkavaca kao što je bio Arsen Dedić, a koji su također bili usko vezani s festivalom u Krapini, u siječnju 2023. u Kazalištu Marina Držića u Dubrovniku održan je koncert kajkavskih popevki, U ozračju KAJ-a.⁷¹

Takvi hrvatski jezični odnosi mjerljivi su pojmovljem američkoga jezikoslovca i antropologa Kennetha Leea Pikea, tj. emskim (unutarnjim) i cjelovitim pogledom na jezičnu zbilju. Oni su za tradicionalnu dijalektologiju možda nedovoljno važni, no ključni su za razumijevanje hrvatske jezične zajednice. Podsjetio bih da se nje-mački jezikoslovac, germanist i slavist Leopold Auburger u knjizi Hrvatski jezik i serbokroatizam, izišloj na njemačkom 1999. godine i u hrvatskom prijevodu 2009. godine, služi upravo pojmovima „emski“ i „etski“ koje je definirao Kenneth Lee Pike, uzimajući ih kao središnju teorijsku okosnicu pri opisivanju hrvatske jezične situacije i serbokroatizma kao jezičnopolitičkoga programa koji je uz pomoć „iluzije bliskosti“ usmjeren na zatiranje hrvatske jezične samobitnosti. Iako se Kenneth Lee Pike ni slavistikom ni pitanjem hrvatskoga jezika nije bavio, on je kao ključna osoba u povijesti SIL Internationala za kroatističko poimanje hrvatskoga jezika

⁶⁹ <https://youtu.be/s0jCZJNPCnM>

⁷⁰ <https://youtu.be/wtKCLp7cuHM>

⁷¹ <https://www.dubrovniknet.hr/u-kazalistu-marina-drzica-odrzan-koncert-kajkavskih-popevki-u-ozracju-kaj-a/>

kroz Auburgerovu recepciju postao važan. Kolege iz SIL Internationala trebale bi se upoznati s primjenom njegova pojmovlja u spomenutoj knjizi i u drugim njegovim radovima. Pristupajući idiomima hrvatskoga jezika s pozicija serbokroatizma, SIL International krši temeljne postulate Kennetha Leea Pikea. A upravo je polazeći od njih, na prijedlog Bračanina Drage Štambuka, pjesnika i diplomata, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske 2019. uvrstilo na popis hrvatske nematerijalne kulturne baštine Zlatnu formulu hrvatskoga jezika ča-kaj-što,⁷² čime je i formalno-pravno određen okvir hrvatskoga jezičnoga identiteta unutar kojega i kajkavština ima mjesto koje joj pripada. S tih pozicija koncipiran je i nacrt Zakona o hrvatskom jeziku koji je Matica hrvatska u veljači 2023. uputila putem ministra znanosti i obrazovanja Vladi Republike Hrvatske radi slanja u javnu raspravu i prihvaćanja u Hrvatskom saboru.⁷³

Kako bi se očuvali kajkavski i čakavski idiomi, nužno je, osim aktivnosti koje se već provode, na razini cijele Hrvatske predočavati ih učenicima osnovnih i srednjih škola s pomoću suvremenih audio-vizualnih materijala. A na normativnoj razini morat će se razmisliti o stvaranju prostora za kajkavske i čakavske dublete.

Gradišćanskohrvatski?

Na manjkavost baze ISO 639-3 upućuje i činjenica da ona ne uvažava postojanje gradišćanskohrvatskoga jezika, iako on ima sveukupno oko 55 000 govornika, svoj standardni jezik i status službenoga jezika u austrijskom Gradišću pod imenom „hrvatski“,⁷⁴ gdje se njime služi još oko 20 tisuća ljudi. U ISO 639-1 i 639-2 gradišćanskohrvatski nije zabilježen zato što je riječ o podsustavu hrvatskoga jezika i o manjinskom idiomu. No nije jasno zašto nije evidentiran ni u Ethnologueu, pogotovo kada se uzme u obzir skrb SIL Internationala za ugrožene jezike. Razumljivo je da gradišćanski Hrvati kao kršćani i kao narod s vlastitom višestoljetnom pismenošću nisu bili predmet misionarskoga interesa SIL Internationala, ni predmet interesa njegovih terenskih jezikoslovaca koji među domorodačkim narodima i plemenima Amazonije, Afrike i Australije provjeravaju međusobnu razumljivost i tako crtaju jezične granice. No gradišćanskohrvatski jezik nadaleko je poznat jezik, ima bogatu književnost i opisuje se kao posebna cjelina u svim suvremenim ozbiljnijim slavističkim pregledima slavenskih jezika i književnosti. Kolege iz SIL Internationala morali bi se upoznati i s činjenicom da su gradišćanskohrvatski idiomi dijalekatno gledano čakavski, štokavski i kajkavski, a da pitanje njihova standardnoga jezika predstavlja drugu razinu jezičnoga sagledavanja. Genetsko-tipološki riječ je o sustavu idioma koji su neupitno dio hrvatskoga jezika, a hrvatskim imenom zovu ga njegovi govornici stoljećima, sve do danas. Osim toga, gradišćanski Hrvati osjećaju se pripadnicima istoga naroda kojemu pripada i većinsko stanovništvo Republike Hrvatske i Hrvati u Bosni i Hercegovini.

⁷² <https://hrcak.srce.hr/file/408666>

⁷³ <https://www.matica.hr/vijenac/754/zasto-zakon-o-hrvatskom-jeziku-34178/>

⁷⁴ <https://volksgruppen.orf.at/hrvati/>

Na Wikipediji (odnosno Wikipedijama), koju SIL International smatra ključnom jezikoslovnom literaturom za svoju jezičnu tipologiju, može se razaznati jedan od možebitnih razloga zbog kojih gradišćanskohrvatski, za razliku od moliškohrvatskoga, u ISO 639-3 još nije evidentiran kao zaseban jezik. Gradišćanskohrvatskomu standardnomu jeziku, čini se, netko je namijenio status „čakavskoga standardnoga jezika“. O tom svjedoči i članak Čakavski službeno priznat kao jezik objavljen 10. veljače 2023. u glasilu gradišćanskih Hrvata Hrvatske novine (str. 6. – 7.). Autor ili kompilator toga članka izvrsno je upoznat s radom SIL Internationala i smatra tu organizaciju spasiteljem čakavaca i njihova jezika. Anonimus najavljuje međunarodnu pomoć čakavcima i poziva gradišćanske Hrvate da i oni zatraže službeno priznanje njihova „čakavskoga jezika“ u zemljama u kojima žive. Iako to izriječkom ne kaže, jasno je da bi ispunjenje njegovih želja u gradišćanskih Hrvata dovelo do službenoga napuštanja njihova glotonima „hrvatski“ i etnonima „Hrvat“:

„Ovo je međunarodno priznanje za čakavski govorni svit ne samo značajni, nego doista epohalni događaj. Na globalnoj razini će se početi ozbiljnije proučavati čakavski jezik i promovirat će se već proučavanje i učenje čakavice na slavistički odjeli sveučilišćev izvan Hrvatske. Za očekivati je kroz sljedećih nekoliko ljet mali procvat akademske, ali i izvan akademske literature o čakavskom jeziku. No prije svega će novi status doista širom otvoriti vrata čakavskim govornikom da zatražu službeno priznanje jezika onde kade on najveć i treba biti priznat, to je u zemlja u ki čakavci živu skoro 500 ljet, a morebit i duže.“

Sudeći po prvoj reakciji na taj članak u Hrvatskim novinama od 3. ožujka 2023., koju potpisuje prof. Alojz Jembrih, poznati hrvatski filolog, zamišljeni projekt propast će. Naime, Alojz Jembrih, koji je uredništvo Hrvatskih novina upozorio na članak: Čakavski službeno priznat kao jezik, i potaknuo njegovo objavljivanje, u rubrici pisma čitatelja 3. ožujka kaže:

„Naši lingvisti u Hrvatskoj toga još uvijek nisu svisni da u hrvatskom jeziku postoji materinski kajkavski jezik, i materinski čakavski jezik. Ne znam u kom tom vrimenu danas oni živu?“ (isticanje podcrtavanjem M. G.)

Dakle, Alojz Jembrih zalaže se za priznanje čakavskoga i kajkavskoga jezika kao podsustava hrvatskoga jezika. Vezano uz kajkavski u tom se smislu izjašnjava u razgovoru za Vijenac 2022. godine.⁷⁵ I s obzirom na to očekujemo da SIL International u ISO 639-3 gradišćanskohrvatski evidentira na primjeren način i s točnih polazišta, kao podsustav hrvatskoga jezika.

„Jezik kao sustav“ i „jezik kao standard“

Profesor Josip Silić, jedan od podupiratelja zahtjeva Marija Jembriha za priznavanjem kajkavskoga narječja kao posebnoga jezika, u drugoj polovici 90-ih počeo je razrađivati svoju teoriju o jeziku kao sustavu i jeziku kao standardu. Unutar nje

⁷⁵ <https://www.matica.hr/vijenac/743%20-%20744/jubiley-najvecega-zivuceg-kajkavologa-33569/>

postavio je atomističko-strukturalističku tezu da Hrvati nemaju jezik koji se sastoji od triju narječja, nego da imaju tri hrvatska narječja kao tri posebna jezična sustava – iako njegovo poimanje jezičnoga sustava proturječi spoznajama o čakavštini, kajkavštini i štokavštini starijih i suvremenih dijalektologa. Budući da je hrvatski standardni jezik štokavski stiliziran, Silić je tvrdio da u njem kajkavizmi i čakavizmi imaju status inojezičnih elemenata, a jedino štokavizmi da su u njem dijalektizmi (jer pripadaju istomu zamišljenomu jezičnomu sustavu). Međutim, jezična zbilja kazuje da je istina dijametralno drukčija: kajkavizme u razgovornom hrvatskom jeziku doživljavamo kao hrvatske „dijalektizme“, a „štokavske“ riječi koje su osobite npr. za srpski jezik, doživljavamo kao inojezične elemente u hrvatskom.

Josip Silić izdao je u veljači 2009. zajedno s dva druga suurednika zbornik radova pod naslovom: *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*. Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini. U tom zborniku objavljen je moj članak u kojem iznova osporavam Silićevu teoriju i zastupam gledište da su izvorni jezični odnosi bliskosti južnoslavenskih idioma omogućivali da svi budu integrirani u jedan zasebni jezik, no da se takav zasebni jezik nije stvorio, nego da je kulturna i književnojezična izgradnja potaknula nastanak više južnoslavenskih jezika kojih se granice nužno ne podudaraju s dijalekatnim granicama.⁷⁶ To je razlog zbog kojega Jembrih i njegovi podupiratelji tvrde da su neki slovenski dijalekti bliži hrvatskim kajkavskim dijalektima nego drugim dijalektima slovenskoga jezika. A s druge strane dijalekatnoga kontinuuma imamo situaciju u kojoj se široki pojas istočnih srpskih govora od susjednih makedonskih i bugarskih govora razgraničuje samo na temelju nacionalne razdiobe govornika. Stoga je Pavle Ivić, vodeći srpski dijalektolog u XX. stoljeću, 1956. godine u svojoj *Dijalektologiji srpskohrvatskog jezika – Uvod i štokavsko narečje u ozemlje štokavštine uključio i široki pogranični pojas u Bugarskoj i Makedoniji*, a u drugom je izdanju te svoje knjige štokavštinu ne samo povukao iz Bugarske i Makedonije, nego je iz nje isključio i pogranični pojas unutar Srbije na kojem živi pučanstvo koje se u narodnosnom smislu smatra Bugarima, a koje govori istim dijalektom kao i susjedni Srbi. Iako mnogi dijalektolozi dotične srpske govore zbog genetskolingvističkih (i nacionalno-političkih) razloga svrstavaju u štokavsko narječje, a drugi ih izdvajaju u torlačko narječje, besmisleno je na njihovu prostoru pretpostavljati „jezik kao sustav“ kojemu pripada i štokavština npr. Dubrovnika ili Slavonije, ili razgovorni hrvatski (primarno štokavski) po gradovima kao što su Zagreb, Pula ili Split.

Bez obzira na promašenost Silićeve teorije, ona je poslužila kao temelj za osmišljavanje triju nepostojećih zasebnih jezika (kajkavskoga, čakavskoga i štokavskoga) i kao teorijska podloga za prvi zahtjev Marija Jembriha. Kuriozitet je da smo Silićevu teoriju 2008. godine gotovo istodobno osporili Snježana Kordić⁷⁷ i ja,⁷⁸ svatko sa

⁷⁶ https://www.bib.irb.hr/388896/download/388896.zbornik_grcevic_2009.pdf, str. 180.-181.

⁷⁷ http://bib.irb.hr/datoteka/427313.Rev_art_SILIC_-_Funkcionalni_stilovi.PDF

⁷⁸ https://www.bib.irb.hr/388854/download/388854.Grcevic_Croatian_Studies_Review_2008_5.pdf

svojega gledišta. Snježana Kordić nije prepoznala njezin potencijal za svoje serbo-kroatističke jezičnopolitičke ciljeve pa ju je napala kao „nacionalističku“. Radoslav Katičić, jedan od najvažnijih hrvatskih jezikoslovaca, i u svjetskim razmjerima jezikoslovni autoritet, u svojoj knjizi *Hrvatski jezik* (2013., str. 250. – 253.) također se kritički osvrnuo na Silićevu teoriju i odbacio ju. Na kraju svoje argumentacije Katičić je sažeo:

„Hrvatski jezik kao živa zbilja nije niti čvorište na rodoslovnom stablu koje preslikava glasovne zakone niti je u sebi zatvoren sustav čvrsto integriranih znakova, nego je povijesno izrasla jezična komunikacija i hijerarhija njezinih izražajnih vrijednosti. Da bismo razumjeli što naš jezik, hrvatski jezik, doista jest, moramo se dakle odmaknuti i od dosljednog i ortodoksnoga mladogramatičarskog pristupa i od dosljednog i ortodoksnog strukturalističkog pristupa kako ga je zacrtao Ferdinand de Saussure.“ (navedeno djelo, str. 252.)

Međusobna razumljivost

Kao sredstvo za razgraničenje zasebnih jezika SIL International ustoličuje međusobnu razumljivost zato što se ona pokazala praktičnom pri istraživanju i klasificiranju slabo poznatih i neistraženih domorodačkih jezika u Australiji, Africi, Južnoj Americi i drugdje. U hrvatskom jezikoslovlju pokušala ga je inauguirati Snježana Kordić 2001. u časopisu *Republika*, zalažući se za teorijski model prema kojemu hrvatski ne postoji kao zaseban jezik, nego kao varijanta zajedničkoga „srpskohrvatskoga jezika“.⁷⁹ Dokazujući da se međusobna razumljivost ne može proglasiti ključnim ili jedinim jezikoslovnim sredstvom međunarodne znanosti pri razgraničenju zasebnih jezika, već u prvoj reakciji⁸⁰ na teze S. Kordić rečeno je što o međusobnoj razumljivosti kažu Gustav Ineichen, švicarski jezikoslovac i romanist, autor knjige *Allgemeine Sprachtypologie* (1979., 21991.), i Jürgen Scharnhorst, njemački jezikoslovac, germanist i slavist. Ovdje vrijedi ponoviti njihove citirane izjave jer i danas zorno pokazuju da se kriteriji za klasifikaciju nepoznatih domorodačkih jezika ne mogu mimo društveno-političkih realnosti i bez nesuvislih prekrajanja jezičnih zemljovida primijeniti na jezike koji sudjeluju u međunarodnoj kulturi i civilizaciji i o kojima njihovi nositelji imaju izgrađenu svijest. Na taj je način u polemici sa Snježanom Kordić nastupio i Leopold Auburger, njemački lingvist, germanist i slavist.

Leopold Auburger:

„Pitanju zasebnosti jezika u općelingvističkoj tipologiji jezika vrlo se oprezno pristupa. Veliko meritorno znanje poredbenoga jezikoslovlja ne dopušta brzoplete definicije i uskraćene, reducirane kataloge kriterija. Fokus promatranja kao neko mjerilo mora biti primjeren predmetu, dakle, širina i visina jezikoslovnog fokusa mora odgovarati

⁷⁹ http://bib.irb.hr/datoteka/430393.NAZIV_JEZIKA_IJ_ZNANOSTI_GLEDAN.PDF

⁸⁰ https://www.bib.irb.hr/262193/download/262193.2001_O_nazivu.pdf

jezičnoj stvarnosti, napose složenosti konkretnih oblika ljudskoga jezika.“ (Republika, br. 7. – 8., 2001., str. 221.)

Gustav Ineichen:

»Tipologija se bavi neodredivim brojem jezika. To nije tako zato što broj jezika nije poznat, nego zato što ne postoji obvezujući [=„stringentni“] jezikoslovni kriterij za određivanje jezika [...] kao takvih. Jezici postoje u sociokulturnim situacijama i ondje se funkcionalno više ili manje izrazito razgraničuju. To je [...] izvanjezični fenomen. Čisto jezikoslovno gledano, definicija je otežana jer varijacija onemogućuje načelo idealizacije. Ne postoji mjera za utvrđivanje kako velika smije biti dopuštena varijacija dok nije riječ o drugom jeziku. [...] Tipologija postupa pri tom relativno velikodušno. Jezici su u načelu „jezici“ čim su deskriptivno obuhvaćeni. Kriterij međusobne razumljivosti govornika jezikoslovno gotovo da nije primjenjiv. Čini se da je važniji odnos prema intuitivno opisanom standardu [...]. Postoje dijalekti – npr. u talijanskom – koji razumijevanje više ne omogućuju, a s druge strane postoje „jezici“ koji razumijevanje znatno ne umanjuju, npr. donjonjemački i nizozemski, okcitsanski i katalanski. Važna točka pri tom je i pitanje kulturne integracije i postojanje priznatoga književnoga jezika.« (Allgemeine Sprachtypologie, 1991., str. 13., prijevod M. G.)

Jürgen Scharnhorst:

„Skupa s drugim jezikoslovcima smatram da je povijesno uvjetovana samoprocjena nositelja jezika odlučujući kriterij pri razgraničenju dijalekata jednoga jezika i blisko srodnih jezika. Ispunjavanje komunikativne funkcije je iako nužan, ipak ne i dovoljan uvjet za određivanje pojma ‘zasebni jezik’, jer je i između govornika blisko srodnih jezika komunikacija najčešće moguća. Među dodatnim kriterijima zbog kojih se prihvaćaju zasebni jezici, od prvorazredne je važnosti svijest o pripadnosti nekoj nacionalnosti ili naciji i razumijevanje onoga što se smatra ‘materinskim jezikom’. (Sprachsituation und Sprachkultur als Forschungsgegenstand, u knjizi Sprachsituation und Sprachkultur im internationalen Vergleich. Sprache – System und Tätigkeit. 18., Izd.: J. Scharnhorst; G. Bartels; I. Pohl. Frankfurt am Main; et al., 1995., str. 13. – 34., str. 20. – 21., prijevod M. G.)

U polemici⁸¹ su izneseni i mnogi drugi primjeri koji opovrgavaju primjenjivost međusobne razumljivosti kao sredstva za klasifikaciju europskih i drugih svjetskih jezika.⁸² Njima bih u ovom radu pridodao još jedan primjer. Srpski igrani film Zona Zamfirova snimljen je 2002.⁸³ prema istoimenomu romanu Stevana Sremca iz 1905. i odslikava izvorni jezik Niša u istočnoj Srbiji s kraja XIX. stoljeća. Propitujući neophodnost prevodenja toga filma na hrvatski za hrvatsku publiku, u pojedinim srpskim medijima zauzet je stav da jezik filma „zadaje muke i publici iz drugih delova Srbije, tako da ima komentara da je prevod filma [na hrvatski] i bio neophodan.“⁸⁴ Komentari srpskih čitatelja iz Bosne i Hercegovine uz citirani članak glase

⁸¹ <http://snjezana-kordic.from.hr/publikacije/sociolingvisticka-diskusija-2001-2009/>

⁸² https://www.bib.irb.hr/260069/download/260069.2001_O_serbokroatizmu_Grcevic.pdf

⁸³ <https://www.dailymotion.com/video/x8eydul>

⁸⁴ <https://www.rtvbn.com/cirilica/354838/Zona-Zamfirova-na-hrvatskom>

ovako: „I ja ga kao Srbin gledao i nisam pola razumio!!!“, „I meni je trebao prevod“, „Realno i Srbima za ovaj film treba prevod šta pjenimo odmah!“.

Film Zona Zamfirova dobio je titlove i na makedonskom jeziku, no pri gostovanju beogradskoga Pozorišta na Terazijama mjuziklom Zona Zamfirova 2019. godine u Makedonskom narodnom kazalištu u Skoplju publici nije bio potreban prijevod. Mediji su prenijeli da je makedonskoj publici jezik mjuzikla bio „i te kako razumljiv, i emotivno i lingvistički“.⁸⁵

Kada bi se u tom slučaju primjenjivali kriteriji koje SIL International primjenjuje u hrvatskom slučaju, torlačko narječje moglo bi se izdvojiti iz srpskoga jezika i zajedno s bugarskim i makedonskim torlačkim govorima (onima za koje je Ivić prvotno htio da budu dio „štokavštine“) spojiti u zaseban jezik koji bi skupa s drugim makedonskim⁸⁶ i bugarskim⁸⁷ idiomima mogao biti objedinjen pod zajednički makrojezik (neovisno o činjenici što većina srpskih jezikoslovaca torlačko narječje srpskoga jezika zbog genetskih i nacionalnih razloga, a mimo tipoloških obilježja, sagledava kao dio „štokavštine“).

Da se SIL International međusobne razumljivosti samo parcijalno pridržava, pokazuje i jedna od najnovijih promjena koju je proveo u ISO 639-3 među jezicima slavenske jezične porodice. Riječ je o evidenciji rusinskoga jezika 2022. godine koji je kao manjinski (književni) jezik u uporabi u Vojvodini i u Hrvatskoj (*Ruthenian*, *Rusnak*, *Rusyn*, *rsk*).⁸⁸ U vrlo detaljno i stručno obrazloženom zahtjevu za njegovu evidenciju točno se kaže da je rusinski lingvistički gledano najbliži govorima Trebišova i Prešova u istočnoj Slovačkoj, tj. istočnoslovačkomu dijalektu iz kojega je proistekao. Stoga je međusobna razumljivost govornika istočnoslovačkoga dijalekta i rusinskoga jezika neupitna. U zahtjevu se točno kaže i to da je između govornika istočnoslovačkih i zapadnoslovačkih govora međusobna razumljivost otežana ili na vrlo niskoj razini. Da je SIL International u slučaju istočnoslovačkoga i rusinskoga (južnoslavenskoga) bio dosljedan načelima međusobne razumljivosti i jezikoslovne „sustavnosti“, mogao je iz slovačkoga jezika isključiti istočnoslovačke dijalekte te ih zajedno s rusinskim jezikom proglasiti jednim zasebnim jezikom. Međutim, to nije učinjeno.

U članku O istočnoslovačkom jezičnom separatizmu u XIX. i XX. stoljeću, napisanu u povodu izlaska Rječnika istočnoslovačkoga iz 2002., autori Štefan Švagrovský i Slavomír Ondrejovič napominju da su iz prve polovice XX. stoljeća poznati separatistički pokusi sa slovačkim narječjima koje su poticali s poljske i mađarske strane radi razbijanja slovačkoga narodnoga jedinstva (*Slovenská reč*,

⁸⁵ <https://www.politika.rs/sr/clanak/425180/Zona-Zamfirova-u-Severnoj-Makedoniji>

⁸⁶ <https://iso639-3.sil.org/code/mkd>

⁸⁷ <https://iso639-3.sil.org/code/bul>

⁸⁸ https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2021/2021-005_rsk.pdf
https://iso639-3.sil.org/sites/iso639-3/files/change_requests/2021/2021-005.pdf

god. 69., br. 3., 2004., str. 131.).⁸⁹ Možda bi se i danas među istočnim Slovacima, kada bi takve netko tražio i poticao, mogli naći pojedinci slični onima koji se u nas zalažu za izdvajanje kajkavskih i čakavskih idioma iz hrvatskoga jezika, a čemu se kao glavna posljedica nazire – ne skrb o kajkavštini i čakavštini – nego uspostava „srpsko-hrvatskoga“ kao zajedničkoga jezika na srednjojužnoslavenskom prostoru.

Ispravno bilježenje hrvatskoga jezika u normi ISO 639-3

Da bi se hrvatski jezik mogao smisleno predočiti unutar okvira koji je zadan normom ISO 639-3, neophodno je dodijeliti mu kao zasebnomu jeziku status makrojezika kakav ima norveški te mu priključiti sastavnice koje mu pripadaju.

Hrvatski kao povijesni jezik ne može se opisati ni razumjeti bez hrvatske redakcije crkvenoslavenskoga jezika. Njome je, pod utjecajem čakavštine, oko 1100. napisana Bašćanska ploča, za kroatistiku i slavistiku jedan od najvažnijih i najstarijih zapisa na hrvatskom jeziku. Hrvatskokrkvenoslavenski ima višestoljetni kontinuitet uporabe kao pisani i govoreni liturgijski jezik katoličke crkve. On je poslužio kao temelj i poticaj razvoju hrvatske vernakularne pismenosti. Kao neupitno važan hrvatski književni jezik dobro je poznat i priznat u slavističkoj znanosti. Budući da crkvenoslavenski ima više redakcija, a ne samo hrvatsku redakciju i prvotno bugarsko ishodište, hrvatsku redakciju treba u bazi ISO 639-3 povezati ne samo s hrvatskim kao makrojezikom, nego i s crkvenoslavenskim makrojezikom, koji treba uvesti kao posebnu kategoriju, osim one već postojeće (zasebni drevni jezik s više imena).⁹⁰

Kajkavski književni jezik funkcionirao je pod imenom „horvatski“ do XIX. stoljeća i bio je u svojem razvoju korak do suvremene standardizacije. Međutim, kajkavski idiomi i dalje su opstali i poslužili kao temelj tzv. dijalekatnoj književnosti, slično čakavštini, s razlikom da se čakavština kao književni jezik prestala rabiti znatno prije kajkavštine. Budući da kajkavština i čakavština i u današnjici služe kao okosnica književnojezičnoga i umjetničkoga izričaja, smislaono ih je u ISO 639-3 prikazati bez stvaranja diskontinuiteta između njihovih povijesnih i suvremenih književnojezičnih pojavnosti.

Povijesni hrvatski hibridni književni jezik u kojem se objedinjuju dijalekatne karakteristike triju hrvatskih narječja, te stariji nenormirani („nestandardni“) hrvatski književni jezik štokavskoga tipa i srodni književnojezični izričaji mogu se u ISO 639-3 objediniti pod nazivom „hrvatski književni jezik“.

Jezici s malenim brojem govornika kao što je moliškohrvatski, koji postoje kao manjinski jezici u okružju drugih jezika i uglavnom bez ili s ograničenom polivalentnošću, u slavističkoj literaturi često se zovu mikrojezicima. Pojam *mikrojezik*

⁸⁹ Zahvaljujem Martini Grčević na tom što mi je skrenula pozornost na taj članak ukazujući na hrvatsko-slovačke jezičnopolitičke razvojne podudarnosti.

⁹⁰ <https://iso639-3.sil.org/code/chu>

dihitomijski nije vezan s pojmom *makrojezik* koji je u uporabu za potrebe ISO-a uveo SIL International. U slavistici se katkada i gradišćanskohrvatski klasificira kao slavenski mikrojezik, no za razliku od moliškohrvatskoga koji je izolirani lokalni govor, gradišćanskohrvatski ima u vlastitoj podlozi razgranate dijalekatne idiome (čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga tipa), bogatu pismenu baštinu, vlastiti standardni jezik i položaj regionalnoga službenoga jezika. Iako je SIL International uveo opsežnu kvalifikaciju različitih jezičnih tipova, nije predvidio razlikovanje takvih idioma pa moliškohrvatski u bazi ISO 639-3 ima isti status kao i hrvatski, što nije dobro rješenje.

U hrvatski kao zasebni i kao makrojezik trebalo bi dakle uključiti sljedeće (književno)jezične sastavnice koje su u slavistici i kroatistici dobro istražene i opisane i koje međusobnom povezanošću tvore posebnu dijakronijsko-sinkronijsku cjelinu:

- 1) hrvatski standardni jezik,
- 2) hrvatski književni jezik,
- 3) hrvatsko-crkvenoslavenski jezik,
- 4) hrvatski čakavski jezik,
- 5) hrvatski kajkavski jezik,
- 6) gradišćanskohrvatski jezik,
- 7) moliškohrvatski.

U ispravno postavljenim okvirima može se u ISO 639-3 podastrijeti i informacija da zbog novoštokavske stilizacije srednjojužnoslavenski standardni jezici u hijerarhiji sličnosti ili tipološke podudarnosti zauzimaju prvo mjesto među slavenskim standardnim jezicima. No prešutjeti jedno, a naglašavati samo ono drugo, znanstveno nije opravdano i dovodi do stvaranja iskrivljenih slika.

Hrvatski makrojezik i srednjojužnoslavenska jezična skupina

U normi ISO 639-4 iz 2010. pojam „makrojezik“ (*macrolanguage*)⁹¹ definiran je kao „jezik koji se u neku svrhu može podijeliti na dva ili više zasebnih jezika“, a pojam „jezična skupina“ (*language group*)⁹² definiran je kao „dva ili više zasebnih jezika koji se u određenu svrhu prikladno mogu tretirati kao cjelina“. Hrvatski jezik u ISO 639-1, ISO 639-2 i ISO 639-3 ima status (zasebnoga) jezika, a „srpsko-hrvatski“ ni u jednoj aktualnoj normi nije evidentiran kao jezik (bio je jezikom u normi ISO 639-1 iz koje je uklonjen odredbom „zastarjelo“). Stoga, prema vrjedećim normama Međunarodne organizacije za normizaciju, „srpsko-hrvatski“ za razliku od hrvatskoga ne može biti „makrojezikom“ u sadašnjoj normi ni u normi koja se priprema.⁹³

⁹¹ <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:639:-4:ed-1:v1:en>

⁹² „3.9 macrolanguage. language (3.6) that for some purpose may be subdivided into two or more individual languages (3.7); 3.10 language group. two or more individual languages (3.7) that for a specific purpose may suitably be treated as a unit; 3.11. language family. two or more individual languages (3.7) that are related to each other through having common ancestry“.

⁹³ U normu ISO 639-3 kao pomoćni ga je pojam uveo SIL International pozivajući se na njegov status kao jezika u ISO 639-1, no za koji sam kaže da ima odrednicu „zastarjelo, izvan uporabe“.

Slavistika dijeli porodicu slavenskih jezika (*language family*) na istočnoslavenske, zapadnoslavenske i južnoslavenske jezike. Unutar južnoslavenskih jezika postoji skupina srednjojužnoslavenskih jezika za koje je specifično da imaju izrazito slične standardne jezike (štokavski stilizirane u propalom pokušaju stvaranja zajedničkoga standardnoga jezika), a na svojim rubovima dijalekatni kontinuum kojim se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj povezuju sa slovenskim idiomima, a u Srbiji putem torlačkoga narječja s bugarskim i makedonskim idiomima. Hrvatski kao makrojezik i srednjojužnoslavenska skupina jezika kvalitativno su dakle različite pojave jer srednjojužnoslavenski nije jezik, nego podskupina jezika kojoj hrvatski pripada kao makrojezik i kao zaseban jezik.

Pojam „srpsko-hrvatski“ nastao je kao politički konstrukt, ideološki je zlorabljen, teško opterećen i negativno konotiran te u znanosti napušten. Umjesto njime treba se služiti pojmom „srednjojužnoslavenski“ koji obuhvaća skupinu jezika u kojoj se nalaze hrvatski, bošnjački, srpski i crnogorski. On je ideološki neutralan, a tvorbeno je dobro izveden od naziva „južnoslavenski“, koji mu je u sklopu iste paradigme hijerarhijski nadređen. Takav pristup u suglasju je s normama ISO-a i sa spoznajama slavističke i kroatističke znanosti.

Srednjojužnoslavenski kao cjelina prepoznaje se na temelju gramatičke podudarnosti njegovih standardnih jezika i međusobne razumljivosti, a hrvatski se jednom cjelinom prepoznaje na temelju vrijednosnih i kulturoloških kriterija. Zbog njih npr. izričaj turista Bošnjaka i Srba, uz dužno poštovanje prema njima kao susjedima i gostima koji ljetuju u Dalmaciji, Dalmatinci ne smatraju izričajem svojega jezika u vrijednosnom smislu, iako ga razumiju, dok kajkavski stilizirani izričaj iz okolice Zagreba smatraju dijelom jezika kojim i oni govore, pa i onda ako dođe do poteškoća u međusobnoj razumljivosti.

Vrijednosne i kulturološke kriterije SIL International uzima u obzir kada je npr. riječ o arapskim i kineskim jezicima pa u jedan makrojezik, s jedne strane, spaja jezike među kojima su gramatičke razlike veće nego među idiomima hrvatskoga kao makrojezika. S druge strane, u makrojezik ne spaja hindski i urdski u kojih je gramatička podudarnost gotovo potpuna. SIL International u tom pogledu postupi oprezno, jer zna da smisao ozbiljnoga jezikoslovlja i popisivanja zasebnih jezika nije prekrajanje kulturnojezičnih i njezinih jezikoslovnih danosti koje su stvarane stoljećima jezičnom uporabom i komunikacijom. Očekujemo da se istih načela drži i u hrvatskom slučaju.

Zaključak i perspektiva

Dok se u komunističkoj Jugoslaviji vodila borba oko statusa i imena hrvatskoga književnoga jezika u Ustavu Socijalističke Republike Hrvatske, u prvoj normi ISO 639 Međunarodne organizacije za normizaciju iz 1988. godine hrvatski je upisan kao jezik s oznakom *hr*. Druga važna pobjeda na tom polju dogodila se 2008. kada

je nadležno registracijsko tijelo Kongresne knjižnice u Washingtonu u normi ISO 639-2/B zamijenilo bibliotekarsku oznaku *scr* za hrvatski jezik oznakom *hrv*. U Hrvatskoj se taj čin doživio i slavio kao „međunarodno priznanje“ hrvatskoga jezika, no u slavljeničkoj atmosferi nije se uočila činjenica da je 2007. novom normom ISO 639-3 „srpsko-hrvatskomu“ kao makrojeziku udahnut novi život i da je hrvatski proglašen njegovom sastavnicom. Da stvar bude složenija, Hrvatski zavod za norme napuštenu je oznaku *scr*, mimo znanja šire javnosti, u prosincu 2010. prihvatio kao dio hrvatske norme HRN ISO 639-2. Stoga i danas aktualna hrvatska norma HRN ISO 639-2 navodi da hrvatski jezik ima dvije oznake: *scr* (ISO 639-2/B, *Bibliographic code*) i *hrv* (ISO 639-2/T, *Terminology code*). Godine 2012. uslijedilo je na razini norme ISO 639-3 bilježenje moliškohrvatskoga kao zasebnoga slavenskoga jezika. Zatim je kajkavski književni jezik 2015. godine dobio status zasebnoga povijesnoga jezika, a 2020. godine čakavština je zabilježena kao zasebni slavenski jezik, također neovisno o hrvatskom jeziku i o srpsko-hrvatskom makrojeziku u koji je smješten hrvatski.⁹⁴ To sve je hrvatskoj javnosti i kroatističkoj zajednici do kraja siječnja 2023. bilo nepoznato. Za vrijeme Jugoslavije takve promjene u normama Međunarodne organizacije za normizaciju vjerojatno ne bi prolazile bez otpora, a pogotovo ne bi prolazile nezapaženo jer bi reagirali barem hrvatski emigrantski krugovi koji su 80-ih godina na sveučilištima u Australiji i Kanadi ustrojavali katedre za hrvatski jezik i postigli da 1988. hrvatski jezik u normi ISO 639 bude upisan sa svojom oznakom. Međutim, u današnjici skrb o takvim stvarima više ne može voditi bivša politička emigracija i pojedinci entuzijasti. Danas takve poslove moraju obavljati nadležne institucije hrvatskoga društva i Republike Hrvatske.

Terminološki odbor Međunarodne organizacije za normizaciju ISO/TC 37/SC 2 trenutačno radi na novoj normi 639 u kojoj će se objediniti sadašnje norme ISO 639: 1 – 5 (ISO/FDIS 639).⁹⁵ Odbor ima 34 aktivna člana od kojih je jedan predstavnik Hrvatskoga zavoda za norme. Zbog ovdje opisanih razloga hrvatski jezik u novu normu 639 ne smije ući kao dio „srpsko-hrvatskoga makrojezika“, a čakavština, kajkavština, moliškohrvatski i možebitno gradišćanskohrvatski kao navodno samostalni „zasebni“ slavenski jezici. Znanstveni razlozi nalažu da se to ne dogodi i da Hrvatski zavod za norme i SIL International usvoje primjedbe iznesene u ovom članku vezane uz hrvatski jezik i uz skupinu srednjojužnoslavenskih jezika kojoj pripada.

Tražeci u svoje ime i u ime Matice hrvatske najprimjereniji način da se pogreške uklone i krivi pristupi napuste, obratio sam se ravnatelju Hrvatskoga zavoda za norme Igoru Božičeviću. On mi je 15. ožujka 2023. istaknuo kako je potrebno razjasniti da je Međunarodna organizacija za normizaciju (ISO) donijela norme niza ISO 639,

⁹⁴ Ima naznaka da će se i za kajkavštinu uskoro tražiti, ako već nije zatraženo, upis sa statusom koji ima čakavština.

⁹⁵ <https://www.iso.org/standard/74575.html>

dok je SIL International isključivo „Registration Authority“ koji vodi bazu podataka sukladno ovlastima koje mu je dodijelila Međunarodna organizacija za normizaciju. Ravnatelj Igor Božičević pozvao je sve zainteresirane strane (institucije kao Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, Maticu hrvatsku, Fakultet hrvatskih studija itd.) da postanu članovi Hrvatskoga zavoda za norme te da se uključe u rad hrvatskoga odbora HZN/TO 37 (Terminologija) koji prati rad međunarodnoga odbora ISO/TC 37/SC 2 (*Terminology and other language and content resources; Terminographical and lexicographical working method*). Istaknuo je kako je potrebno sa svim članovima hrvatskoga odbora HZN/TO 37 raspraviti pitanje hrvatskoga jezika te konsenzusom, kao osnovnim načelom normizacije, donijeti nacionalno usuglašeno mišljenje koje se može prenijeti Međunarodnoj organizaciji za normizaciju (ISO), koja je donijela međunarodne norme niza ISO 639, a koje su 2010. prihvaćene u izvornom obliku na engleskom jeziku kao hrvatske norme niza HRN ISO 639.

Iz toga proizlazi da se institucije Republike Hrvatske, i one kojima je hrvatski jezik u središtu stručnoga interesa, moraju angažirati i da Hrvatskomu zavodu za norme moraju dati potreban poticaj kako bi se opisana situacija razriješila. To nije pitanje dobre volje pojedinca na čelnom mjestu takve institucije, nego institucijska obveza koja proizlazi, među ostalim, iz Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske.⁹⁶

Sažetak

Mario Grčević, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, mgrcevic@hrstud.hr

UDK 81'27:811.163.42, izvorni znanstveni članak

DOI <https://doi.org/10.22210/jezik.2023.70.06>

primljen 16. ožujka 2023., prihvaćen za tisak 5. travnja 2023.

Croatian Language in the Standards of the International Organization for Standardization

In the International Organization for Standardization (ISO) system, language codes and language names are defined within the ISO 639 standard. At present, the standard consists of five parts (ISO 639 1-5). Infoterm (International Information Centre for Terminology), an organization founded by UNESCO, is responsible for ISO 639-1. ISO 639-2 is the responsibility of the Registration Authority of the Library of Congress in Washington, and ISO 639-3 is the responsibility of SIL International from Dallas, also known as the Summer Institute of Linguistics. SIL International declares certain dialects and subsystems of the Croatian language to be separate Slavic languages, supposedly independent of Croatian, and reduces the scope of the Croatian language, as an individual language, merely to the

⁹⁶ NN 73/2017. Usp. položaj i ulogu hrvatskoga jezika u Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske u poglavljima C. „Nacionalni identitet, međunarodni ugled i utjecaj Republike Hrvatske“ i D. „Hrvati izvan Republike Hrvatske“.

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html

Štokavian dialect of the modern Croatian standard language. At the same time, it constructs „the Serbo-Croatian macro language“ and encourages the return of this phantom creation as an entity. This paper examines the activities of the SIL International and its approach to the Croatian language. The goal is to identify problematic points and propose scientifically based solutions for them. The paper does not question whether the actions of SIL International are the result of miscommunication and coincidence, or whether they are perhaps a part of a planned action that aims to promote a new geopolitical realignment on our part of the European map, with a Serbo-Croatian shadow over it.

Key words: Croatian language, ISO, SIL International, Croatian macro language

IDENTITETSKE SASTAVNICE U FRAZEOLOGIJU BENJAMINA TOLIĆA, I.

Nataša Bašić

*Nazovite okruglu zdjelu okruglom, a uglatu uglatom; inače će vam propasti država.
Konfucije*

U članku se iz kuta strukturalne i kognitivnojezikoslovne raščlambe pristupa identitetskim sastavnicama u frazeologiju hrvatskoga leksikografa, prevoditelja i diplomata Benjamina Tolića. Građu čine njegove političke kolumne i tekstovi skupljeni u devet autorskih knjiga nastalih u razdoblju 2002. – 2023. Pod identitetskim se sastavnicama razumijevaju domovina, narod, nacija, jezik, država. Političko je okružje vrlo napeto i nestalno, sukobljuju se različite koncepcije društvene i gospodarske izgradnje nakon netom u Domovinskom ratu izborne državne samostalnosti Republike Hrvatske, koja nije jednodušno prihvaćena ne samo u međunarodnih čimbenika nego i u dijela hrvatskih državljana. Tolić osebnim stilom europskoga intelektualca izrasloga iz višejezičnoga i višenarodnoga mediteranski otvorena podneblja s ironijskim odmakom analizira i komentira zbivanja, refrazeologizira poznate frazeme tvoreći nove te sučeljuje dobro i zlo, ćudoređe i beščašće, demokraciju i tiraniju, suverenost i podložništvo, slobodu i ropstvo. U polazištu je njegove misli Konfucijevo učenje o definiranju pojmovlja, tj. o nužnosti točnoga (valjanoga) imenovanja predmeta da bi se našlo valjano rješenje problema.

Uvod

 zgradnju hrvatskoga nacionalnoga identiteta stoljećima su ometali premoćni interesi tuđih država s kojima je Hrvatska ili ratovala (Osmansko Carstvo) ili u čijem je sastavu bila (Mletačka Republika, Habsburško Carstvo, dvije Jugoslavije). Država je istom obnovljena u Domovinskom ratu (1991. – 1995.) i međunarodnopravno priznata kao nacionalna država hrvatskoga naroda. Stjecajem